

Joanna Kaczerzewska (<https://orcid.org/0000-0003-3682-7547>)

Uniwersytet Wrocławski

Stabilność ekspresywna leksemu *janusz* i jego jednostki derywowane

Związki między językiem a kulturą danej społeczności [...] są zawsze mocne i dwustronne. Z jednej strony, język jest warunkiem powstania i trwania każdej kultury, stanowi jej fundament, z drugiej zaś, każda kultura przez swoje tendencje, zwłaszcza proponowany system wartości, norm i aktualne mody, mocno wpływa na język¹.

Tymi słowami Kazimierz Ożóg rozpoczyna *Przemiany języka na tle przemian współczesnej kultury*. Obecnie lansowana moda nakazuje być światowym, kulturalnym, inteligentnym z ironicznym podejściem do świata, ale przede wszystkim... być oryginalnym i odrzucać wszystko, co zbyt modne, typowe, powszechne czy akceptowane. Z tego powodu w języku musiał pojawić się *janusz* – synonim wszystkiego, co jest typowe i nieakceptowalne. Pozwala Polakom odseparować się od tego, co nie jest odpowiednie, a także skrytykować lub usprawiedliwić pewne cechy przypisywane Polakom. Celem niniejszego szkicu jest ocena stabilności ekspresywnej leksemu *janusz* we współczesnej potocznej polszczyźnie z uwzględnieniem szerszego tła, które stanowi: historia antroponimu *Janusz*, współczesne uwarunkowania kulturowe, derywaty od leksemu *janusz* oraz towarzyszące mu zwroty.

Od antroponimu do eponimu

Janusz – jak podaje Jan Grzenia – to imię męskie, które powstało jako zdrobniała forma imienia *Jan* – imienia o etymologii hebrajskiej, pochodzącego od *Jehō-hānān* ‘Jahwe jest łaskawy’, które przeszło do języka greckiego, a następnie do łaciny w postaci *Joannes* i *Johannes*, a dzięki chrześcijaństwu dotarło do języków europejskich. Mimo obcej etymologii wyraz ten jest bardzo mocno zakorzeniony w polszczyźnie i powszechnie odczuwany jako rodzimy. Imię *Jan* występuje w najdawniejszych średniowiecznych polskich dokumentach – pierwsze poświadczenie datowane jest na lata 1012–1018. Natomiast zdrobnienie *Janusz* szybko zyskało na popularności i zaczęło funkcjonować jako imię nadawane oficjalnie. Jest niewiele młodsze od imienia *Jan* – pierwsze zapisy pochodzą z lat 1145 i 1178. Jednak regionalnie od

¹ K. Ożóg, *Słowo wstępne*, [w:] *Przemiany języka na tle przemian współczesnej kultury*, red. K. Ożóg, E. Oronowicz-Kida, Rzeszów 2006, s. 7.

imienia *Jan* wciąż tworzy się zdrobnienie *Janusz*. *Janusz* to imię popularne – nosi je 253 884 Polaków, a jedna trzecia z nich urodziła się w latach 50.²

Popularność imienia *Janusz* można dokładnie prześledzić na portalu *bankimion.pl* w dziale *Popularność imion*. Portal ten ustala ranking imion w ciągu stu lat (1912–2012) na podstawie danych Ministerstwa Spraw Wewnętrznych³. Jak wynika z danych dostępnych na portalu, imię *Janusz* w latach 50. zajmowało od 11. do 15. miejsca. Rekordową liczbę poświadczeń w samym województwie mazowieckim odnotowano w roku 1957 – nadano to imię aż 1163 chłopcom⁴. Obecnie nie jest to popularne imię wśród młodego pokolenia – w roku 1991 zajęło 51. miejsce, w 2009–157., w 2012–128.

Jak podaje Kazimierz Rymut, imiona, które stały się podstawami nazwisk, to słowiańskie imiona złożone oraz imiona pochodzenia chrześcijańskiego. Najczęstsze były formy skrócone lub z dodanym sufiksem antroponimicznym. Od *Jan* tworzone były m.in. *Janusz*, *Jancy*, *Janiec*, *Janot* itd., a od samej formy *Janusz* tworzone kolejne nazwy z dodatkowymi sufiksami, np. *Januszek*, *Januszczyk*, *Januszczyk*, *Januszczyk*, *Januszczyk* itp.⁵ Według danych zamieszczonych na portalu *MoiKrewni.pl* obecnie w Polsce mieszka 8146 osób o nazwisku *Janusz*⁶. *Dane z mapy pochodzą ze Słownika nazwisk współcześnie w Polsce używanych* pod redakcją Rymuta, korzystającego w opracowaniu z bazy PESEL⁷.

Obecnie imię *Janusz* stało się dla młodego pokolenia symbolem czy reliktem lat 50. – duża część osób noszących to imię jest obecnie w wieku 58–67 lat, czyli są to ojcowie, wujowie, dziadkowie młodszego pokolenia. W związku z tym, że głos młodych jest dobrze słyszany w internecie, nastąpiła degradacja znaczenia imion popularnych we wcześniejszych pokoleniach. Jest to zjawisko powszechne i nie dotyczy wyłącznie imienia *Janusz*, ale także m.in. *Czesław*, *Mirosław*, *Wiesław*, *Maciej*, *Józef* (*Ziutek*)⁸.

To, że imiona stygmatyzują, wiadomo od dawna. Jak pisze Katarzyna Doroszewicz:

Nasi przodkowie wierzyli, że za pomocą imion można wpływać na ludzki los. Przekonanie to jest zawarte w starych łacińskich przysłowiach: *nomina sunt omnia* (imiona są wróżbami) oraz *nomen est omen* (w imieniu zawarta jest wróżba). Współcześnie najlepiej wiedzą o tym osoby, które występują publicznie lub uprawiają zawody artystyczne. Wiele z nich dokonuje zmiany nie tylko imion, ale i nazwisk⁹.

² *Jan*, [w:] J. Grzenia, *Słownik imion*, Warszawa 2006, s. 165–166; *Janusz*, [w:] *ibidem*, s. 167–168.

³ *Bank Imion* [online], 2012 [dostęp: 25 stycznia 2017]. Dostępny w: bankimion.pl

⁴ *Ibidem*.

⁵ K. Rymut, *Nazwy rodzinne, rodowe i zbiorowe. Nazwiska*, [w:] *Polskie nazwy własne. Encyklopedia*, red. E. Rzetelska–Feleszko, Kraków 1998, s. 152–153.

⁶ *MoiKrewni* [online], 2011 [dostęp: 25 stycznia 2018]. Dostępny:

<http://www.moikrewni.pl/mapa/kompletny/janusz.html>

⁷ Forum portalu *MoiKrewni.pl* [online] 8 grudnia 2007 [dostęp: 25 stycznia 2018 <http://www.moikrewni.pl/forum/przeniesione-do-archiwum/mapa-nazwisk-t879.html>]

⁸ Przykłady za: *Miejski Słownik Słangu i Mowy Potocznej* [online] 2018 [dostęp: 25 stycznia 2018]. Dostępny: <https://www.miejski.pl/>

⁹ K. Doroszewicz, *Psychologiczne aspekty imion ludzkich*, „Psychologia jakości życia”, t. 2, nr 1 2003, s. 90.

Autorka zaznacza, że częstość występowania imion jest związana z ich atrakcyjnością¹⁰. Imię *Janusz*, cieszące się na początku swojego istnienia popularnością, dziś jest niepopularne, co może być związane z cyklicznością imion obserwowaną społecznie – imiona zbyt popularne tracą swoją atrakcyjność i wychodzą z użycia, aby po jakimś czasie powrócić, co obecnie można zaobserwować np. w przypadku imienia *Franciszek*. Popularność imion w ciągu lat można również prześledzić na portalu *bankimion.pl*.

Jak pisze Witold Cienkowski, w naturalny cykl istnienia imion wpisane jest ich rozpowszechnienie, degradacja oraz zanik¹¹. Początkowo w memach¹² oraz na forach imiona charakterystyczne dla starszego pokolenia stanowiły przykłady osób, które mogą wykazywać pewne cechy, prezentowane przez pewne grupy osób. Z tego powodu imiona poprzedzono frazą *tak zwany* lub wyrazem *taki, typowy, jakiś* – co oznacza, że *Mirek* czy stanowili jedynie przykład. Jednak z czasem – ze względu na rozpoznawalność wyrażenia oraz grafiki związanej z memami, a także na kondensację ich treści – dodatkowe dookreślenia przestały być potrzebne, a same imiona stały się synonimami pewnych cech; niekiedy jest to podkreślane liczbą mnogą, np. *Mirki, Wieśki, Janusze*, co pozwoliło na budowanie takich zdań, jak np. *Jak nie wyjść na Andrzeja, obrażając Janusza?* (*kororoweszyski.pl*).

To usamodzielnienie wyrazu pokazuje, że nastąpiło przesunięcie znaczenia na zasadzie metonimii – zbiór negatywnych cech przypisywanych starszemu pokoleniu zyskał nazwę i jednoczesne uosobienie w postaci *janusza*. Jest to zjawisko analogiczne do powstania neologizmu *adidasy* ‘but sportowy – niekoniecznie firmy Adidas’ od firmy *Adidas* produkującej m.in. taki typ butów. Co ciekawe, jak twierdzą prof. Andrzej Markowski i prof. Radosław Pawelec, negatywnie nacechowane eponimy pojawiają się rzadko. Raczej wyrażają szacunek dla odkrywcy lub prekursora zjawisk i rzeczy, np. *amper* (od André M. Ampère’a)¹³. Negatywne nacechowanie to np. *harpagon* (od *Skąpca* Molière’a).

W związku z tym, że inne imiona także nabrały negatywnego nacechowania, warto zastanowić się nad tym, dlaczego ostatecznie akurat *janusz* stał się synonimem stereotypowych, najgorszych cech Polaków. Mogło się na to złożyć kilka przyczyn. Po pierwsze: kulturowo *Jaś* – a więc także *Jan* czy *Janusz* – jest nacechowany nieco negatywnie lub żartobliwie przez konotacje z *głupotą* lub *pechem*, np. *Jaś* jako fikcyjny bohater tzw. kawałów o głupim Jasiu; serial *Jaś Fasola*; Głupi Jasio jako bohater bajek i baśni, np. *Głupi Jaś* (*Hans Dumm*) braci Grimmów; powiedzenie: *Czego Jaś się nie nauczy, tego Jan nie będzie umiał*; *głupi jaś* jako synonim znieczulenia itp.

Po drugie: *Janusz* jako postać typowa może także być nawiązaniem do „przykładowego/typowego Jana Kowalskiego/Nowaka”, którego dane widnieją na wzorach

¹⁰ *Ibidem*, s. 103.

¹¹ *Socjologia imion*, [w:] W.P. Cienkowski, *Kalejdoskop językowy*, Warszawa 1967, s. 59.

¹² mem – tu: obecnie rozpowszechniona w internecie informacja w formie obrazu, zdjęcia, krótkiego filmu opatrzona napisem

¹³ M. Tułowiecka, A. Markowski, R. Pawelec, *Nasz język współczesny*, Program II Polskiego Radia [audycja radiowa] 25 września 2015, godz. 13:00. Streszczenie [online], 25 września 2015 [dostęp: 25 stycznia 2018]: <https://www.polskieradio.pl/8/4804>

dokumentów, a także wykorzystywane są do określenia statystycznego Polaka. Obie te figury służą do zaprezentowania przykładu, jednak *Jan Kowalski* nie jest nacechowany negatywnie – niesie zazwyczaj znaczenie neutralne, używane zwykle w języku urzędowym, biznesowym, konferencyjnym. W analogii do niego mógł powstać nacechowany negatywnie *janusz* – określający już nie średnią krajową, ale wyolbrzymione najgorsze cechy. Na wybór imienia *Janusz* mogło więc mieć także wpływ podobieństwo tych imion oraz gra słowna.

Po trzecie: mogła się na to złożyć popularność memów opisujących stereotypowe zachowania pewnych grup społecznych czy zawodowych Polaków z użyciem popularnych imion wśród starszego pokolenia (np. *taki Mietek, Mireczki, Andrzej*). Po czwarte: określenie to przyjęło się wśród kibiców na określenie osób zarządzających piknik na trybunach. Co ciekawe, początkowo *janusz* był określeniem regionalnym i dotyczył jedynie kibiców *Lecha Poznań*, następnie kibiców z całej Wielkopolski (inne regiony również mają swoje regionalne nazwy, np. w Warszawie są to *andrzej*)¹⁴. Następnie znaczenie to stało się ogólnopolskie i dalej rozszerzało swoje znaczenie na niepożądane zachowania kolejnych grup osób: plażowiczów, turystów, biznesmenów, budowlanców, sąsiadów itp., aż wreszcie rozszerzyło swoje znaczenie do stereotypowego zachowania Polaka, a niekiedy nawet jest używane w odniesieniu do obcokrajowców.

Po piąte: *Janusz* to imię popularne głównie wśród starszego pokolenia, a więc samo w sobie budzi u młodych skojarzenia z czymś zastyłym i zupełnie nie na czasie. Po szóste: początek popularności tego leksemu zbiega się w czasie z modą na memy z kilkoma sławnymi *Januszami*, m.in. Palikotem, Korwin-Mikkem, Traczem (postać fikcyjna z serialu *Plebania*), Chytrusem (karykatura Jezusa Chrystusa) oraz Ławrynowiczem (dzielnicowym, którego wizerunek został wykorzystany do stworzenia memu z tzw. panem Andrzejem)¹⁵. Zwłaszcza w przypadku dwóch pierwszych postaci wyraz *janusze* pojawiał się na określenie osób reprezentujących podobne poglądy polityczne lub ich zwolenników – zazwyczaj nawiązujący do ich zaangażowania w agitację, z odcieniem negatywnym.

W swojej pracy Tomasz Sahaj zaznacza, że pierwszy raz określenia *janusze* użyto podczas akcji, która miała na celu ośmieszenie kibiców, których zachowanie przypominało kibicowanie reprezentacji lub Adamowi Małyszowi, podczas wyjazdu kibiców *Lecha Poznań* na mecz z *Lechią* do Gdańska w 2008 r.:

Ci fani jeżdżą na mecze jak na festyn lub piknik (stąd ich nazwa „pikniki”), aby się bawić, delektować widowiskiem, manifestować radość malowaniem twarzy, barwnymi kapeluszami, piszczałkami. Jednak takie akcesoria i zachowania są, zdaniem moderatorów akcji „Janusz”, niedopuszczalne w „autentycznym”, „poważnym” kibicowaniu

¹⁴ I. Woźniak, K. Łoniewski, B. Janiszewski, *Kibicowski slang* [audycja radiowa]. Audycja dostępna [online], 13 czerwca 2012 [data dostępu: 25 stycznia 2018]: <https://www.polskieradio.pl/114/1985/Artykul/624791,Paz-czy-ultras-jakim-jestes-kibicem>

¹⁵ K. Majdan, *Janusz Ławrynowicz vel „Pan Andrzej”*. *Internet go zniszczył. Miał stan przedzawałowy i chodził do psychiatry* [online], 10 sierpnia 2012 [data dostępu: 25 stycznia 2018]. Dostępny: <http://natemat.pl/26741,janusz-lawrynowicz-vel-pan-andrzej-internet-go-zniszczy-l-mial-stan-przedzawalowy-i-chodzil-do-psychiatry>

klubowym, którego tylko oni są autoryzowanymi przedstawicielami [...]. Przebierali się zatem za „Januszy”, imitowali ich zachowania, robili zdjęcia i dla kontrprzykładu umieszczali je na kibicowskich stronach internetowych. W ten sposób doszło do pewnej samoświadomej dyferencjacji mikrospołecznej, wskazującej na to, że środowisko kibicowskie znajduje się w znaczącym stadium rozwoju organizacyjno-społecznego¹⁶.

W reportażu dla *Dzień Dobry TVN* Filip Chajzer próbował odpowiedzieć na pytanie: *Dlaczego trafiło właśnie na Janusza?* Otrzymana od jednego z przechodniów odpowiedź sugeruje, że nie należy w tym szukać symboliki, lecz jedynie uznać, że jest to popularne imię (podobnie jak Grażyna jest charakterystycznym imieniem dla kobiety w średnim wieku), którego brzmienie wydawało się idealne do tej funkcji¹⁷. Zagadkę genezy stereotypu związanego z *januszem* pomagał rozwikłać prezyterowi także Janusz Kamiński – specjalista od marketingu i PR, sugerując, że leksem ten po raz pierwszy został użyty przez dziennikarzy w odniesieniu do kibica wychodzącego ze stadionu podczas jednego z meczów reprezentacji. Niestety, ilość danych zawarta w wypowiedzi nie pozwala zweryfikować, czy faktycznie mogło mieć to miejsce przed użyciami kibiców, czy jedynie był to bodziec dla internautów do tworzenia memów z tym wyrazem – początek niezwyklej popularności tego leksemu¹⁸.

Metodologia badań

Na podstawie zebranej próby badawczej obejmującej użycia leksemu *janusz* znalezione w internecie (a także związanych z nim wyrażen oraz derywatów), zgodnie z wyselekcjonowanymi definicjami, posiłkując się możliwymi synonimami i antonimami w konkretnych użyciach, udało się ustalić trzy podstawowe znaczenia omawianego leksemu. Próbę badawczą w niniejszej pracy stanowią przykłady zawarte w definicjach leksemu *janusz* lub do nich dołączone,

- własna baza użyczeń z wybranych blogów i stron internetowych,
- *monco.frazeo.pl* – korpus (wyszukiwarka korpusowa) współczesnej polszczyzny,
- memy m.in. ze stron *kwejk.pl* oraz *demotywatory.pl*.

Materiał badawczy, który stanowią użycia leksemu *janusz*, musiał przyjąć taką zróżnicowaną formę ze względu na duże rozproszenie pojedynczych oryginalnych użyczeń leksemu *janusz*, związanych z nim wyrażen oraz derywatów.

Już pobieżne przejrzanie materiału pozwoliło ustalić, że nowe znaczenie leksemu *janusz* (pisanego małą literą) występuje w ostatnich 10 latach (od 2008 r.), choć niewykluczone, że znaczenie to mogło powstać wcześniej, jednak przez płynność

¹⁶ T. Sahaj, *Aktywność stadionowa kibicowskich grup ultras jako przejaw komunikacji społecznej*, [w:] *Język. Rozumienie. Komunikacja*, red. M. Domaradzki, E. Kulczycki, M. Wendland, Poznań 2011, s. 179.

¹⁷ F. Chajzer, *Typowy Janusz zdefiniowany, Dzień Dobry TVN* [wideoreportaż online], 12 maja 2017 [dostęp: 25 stycznia 2018]. Dostępny: <https://dziendobry.tvn.pl/wideo,2064,n/chajzer-zbadal-zjawisko-januszostwa,231800.html>

¹⁸ *Ibidem*.

informacji w internecie wcześniejsze zapisy mogły się nie zachować. Z tego okresu będą więc pochodzić zawarte w niniejszej pracy definicje, które podano za:

- *Słownosiecią* (*plwordnet.pwr.wroc.pl/wordnet/*) – tworzona przez leksykografów i informatyków z Grupy Technologii Językowych Politechniki Wrocławskiej. Nad stroną językową tego źródła czuwa koordynator prac lingwistycznych (obecnie Ewa Rudnicka) i inni językoznawcy¹⁹;
- *Obserwatorium Językowym Uniwersytetu Warszawskiego* (*nowewyrazy.uw.edu.pl*) pod redakcją Mirosława Bańki, Macieja Cieszewskiego i Jana Burzyńskiego;
- *Słownikiem języka polskiego PWN* (*sjp.pwn.pl*) i *Galerią Młodzieżowe słowo roku 2016*.

Z powodu ograniczonej liczby współczesnych definicji ze źródeł oficjalnych – tj. objętych redakcją naukową – w badaniach musiały zostać również wykorzystane źródła nieoficjalne. Ich obecność jest konieczna ze względu na szybszą aktualizację danych na temat nowych znaczeń. Autorka niniejszej pracy zaznacza jednak, że dokonała własnej selekcji i oceny materiału, a także wykorzystała jedynie te definicje odnotowane w nieoficjalnych źródłach, których znaczenia zostały potwierdzone w faktycznych użyciach. W pracy zostały podane definicje z takich nieoficjalnych źródeł, jak:

- *Miejski słownik slangu i mowy potocznej. Slang młodzieżowy* (*miejski.pl*) – moderowany przez użytkowników za pomocą ocen definicji („+” i „-”);
- *Słownik języka polskiego – SJP.pl* (nie mylić z: *sjp.pwn.pl*) – redagowany przez hobbystów;
- wypowiedzi z forum Gry-Online.pl z tematu: *Kim jest Janusz?*, wrzesień 2012.

Podjęta została próba oceny stabilności ekspresywnej leksemu, która obejmowała: wyodrębnienie z definicji o podobnym znaczeniu elementów charakterystycznych, podsumowanie ich faktycznego podobieństwa, ustalenie na podstawie elementów charakterystycznych – kolejno:

- kategorii wartościowania wg ustaleń Jadwigi Puzyniny zawartych w pracy *Język wartości*²⁰: *pozytywne* – użyteczność, dobro drugiego człowieka, prawda, wiedza, piękno, szczęście; *negatywne* – nieużyteczność, krzywda, niewiedza, błąd, brzydota, nieszczęście; nacechowania emocjonalnego ocenianego na podstawie wg siedmiostopniowej skali (rozbudowanie pięciostopniowej skali Likerta): zdecydowanie pozytywne (+3), pozytywne (+2), raczej pozytywne (+1), neutralne (0), raczej negatywne (-1), negatywne (-2), zdecydowanie negatywne (-3);
- niesionych przez nie emocji zgodnie z psychoewolucyjną teorią emocji Roberta Plutchika, z których emocje podstawowe to: *radość*, *zaufanie*, *strach*, *zaskoczenie*, *rozzarowanie*, *obrzydzenie*, *gniew*, *przeczuwanie*, ale wyróżnia także emocje złożone (diady) – *radość* + *oczekiwanie* = *optymizm*, *radość* + *zaufanie* = *miłość*, *zaufanie* + *strach* = *pokora*, *strach* + *zdziwienie* = *trwoga*, *zdziwienie* + *smutek* = *dezaprobata*, *smutek* + *obrzydzenie* = *skrucha*, *obrzydzenie* + *gniew*

¹⁹ Lista osób zajmujących się projektem dostępna [online], 2016 [data dostępu: 25 stycznia 2018]. Dostępny: <http://plwordnet.pwr.wroc.pl/wordnet/team>

²⁰ *Typologie wartości*, [w:] J. Puzynina, *Język wartości*, Warszawa 1992, s. 41, *passim*.

= *pogarda, gniew + oczekiwanie = agresja*; oprócz diad Plutchik wyróżnia także triady oraz przeciwieństwa, ale nie zostały one wykorzystane w niniejszym opracowaniu)²¹;

- nacechowania stylistycznego zgodnie ze skalą: podniosłe, neutralne, potoczne, pospolite, wulgarne, obraźliwe.

Ostatnim etapem analizy było zestawienie wartościowania trzech wyodrębnionych znaczeń, ocena stabilności ekspresywnej leksemu w latach 2008–2018, a następnie zestawienie wyniku z uwarunkowaniami kulturowymi oraz historią antropionimu *Janusz* przedstawionymi na początku niniejszego szkicu.

Udało się wyodrębnić trzy podstawowe znaczenia leksemu *janusz*, różniące się wewnątrznie nacechowaniem lub naciskiem na wybrane cechy. Są to: *niedzielny kibic, ignorant/cwaniak, stereotypowy Polak*.

Znaczenie I

Pierwsze znaczenie początkowo było stosowane przez tzw. fanatycznych kibiców *Lecha Poznań* na określenie kibiców, którzy zachowują się niestosownie, nie zwracają uwagi na barwy drużyny, nie ma dla nich znaczenia, na jaki mecz przyszedli i w której części trybun siedzą, gdyż zależy im jedynie na rozrywce, spędzeniu mile czasu z rodziną czy znajomymi, nie są zaś emocjonalnie związani z klubem. Dobrze znaczenie tego słowa oddaje akcja *Janusze*, mająca na celu karykaturalne przedstawienie zachowań *januszy* na trybunach oraz pokazanie, że nie na tym polega rola prawdziwego, zaangażowanego kibica. Akcja ta została zrelacjonowana na portalu internetowym *pyrusy.pl*:

Do Gdańska pojechaliśmy specjalnie pełnym... wąsatych Januszy poubieranych w koszulki reprezentacji, a także europejskich klubów, choinek obwieszonych 3–4 szalami, dziwaków w cylindrach, a także innych oryginałów z trabkami, dzwonekami, serpentynami i resztą bądziwia, które raczej znaleźć można na festynach siatkarskich lub konkursach skoków narciarskich. [...] Milicja, przygotowana jak na wojnę została przez nas przywitana okrzykami *Piłka nożna bez policji!* i *Piłka nożna bez przemocy!* Potem było już coraz zabawniej: *Gdzie jest ta skocznia? No ku*wa gdzie jest ta skocznia?!*, *Adam Małysz!* i inne tego typu okrzyki wprawiły zdezorientowaną milicję w osłupienie. [...] Po drodze mijaliśmy napinaczy, którzy wyskakiwali na nasze autobusy z f*ckami i bluzgami, które kwitowane były odgłosem trąbek albo uśmiechem „kibiców dobrej ligowej piłki”, co wprawiało miejscowych betoniarzy w nie lada zdumienie²².

²¹ *A Structural Model of the Emotions*, [w:] E. Plutchik, *The emotions*, rev. ed., Lanham 1991, s. 115, *passim*.

²² *Lechia Gdańsk – Lech Poznań, 8.11.2008*, *Pyrus*. *Niezależnym informator kiboli Lecha Poznań* [online], 9 listopada 2008 [data dostępu 25 stycznia 2018]. Dostępny w: <http://pyrusy.pl/relacje-z-meczow/lechia-gdansk-lech-poznan-8-11-2008/>

Poniżej kolejny fragment dobrze obrazujący tę samą akcję oraz prezentujący atrybuty *janusza* w pierwszym znaczeniu. Jest to komentarz napisany pod tematem *Lechia Gdańsk 0–3 Lech Poznań + „Janusze”*:

[...] każdy przywdział typowe atrybuty „janusza” czyli: trabka w barwach dowolnych, kilka szali, najlepiej nie wszystkie w barwach lecha, koszulka europejskiego klubu (np. barcelony), barwy klubu wymalowane na policzkach (moga być bialo-niebieskie zamiast niebiesko-białych, bo „co to za roznica”), „blazenski” cylinder w barwach narodowych, was na przedzie (peruka jako dodatkowy atut:-), do tego moga dochodzic inne gadzety, ktore z kibica czynia choinke:-)²³.

Janusz jawi się w tych wypowiedziach jako człowiek niepożądany podczas meczu, a jego zachowanie jako uwłaczające prawdziwym kibicom – ze względu na to, że nie jest dla niego istotne, na jakiej imprezie sportowej się znajduje. Jest szczególnie drażniące dla tzw. ultrasów czy chuliganów, którzy przecież: *Gardzą Januszami, niedzielnymi kibicami i trzymają mordę na kłódkę. Walczą za swój klub i za niego giną!*²⁴.

Synonimem pierwszego znaczenia mogą być zatem *niedzielny kibic** (osoba kibicująca tylko podczas wielkich wydarzeń sportowych, *kibic sukcesu** (osoba kibicująca tylko w przypadku dużych osiągnięć drużyny), *piknik* (osoba zachowująca się podczas meczu jak na pikniku), *paż** (osoba zachowująca się na meczu jak w teatrze, a jego doping jest wymuszony), *andrzej** (reg. warsz. odpowiednik *janusza*); antonimami zaś – *fanatyczny* kibic* (zagorzały), *prawdziwy kibic/fan*, *ultras** (tu: kibic tworzący oprawę meczu), *młynarz** (prowadzący doping) i osoby zasiadające na tzw. *młynie** (sektor dla najzagorzalszych i zaangażowanych w doping kibiców), *wierny kibic*. Gwiazdki oznaczają nazwy zaczerpnięte z gwary kibiców. Przykłady użycia to: *Nie będę siedział na miejscach dla januszów, bo jeszcze koledzy z dzielni mnie zobaczą i będzie wstyd!*²⁵ (*Słowskić*); *Na meczu nie było oprawy, bo przyszli sami janusze z dziećmi* (*Słowskić*); *Mój tekst postanowiłem bowiem poświęcić „Januszom”, czyli ludziom, którzy przynoszą wstyd nam, prawdziwym kibicom* (*lo.tarnobrzeg.pl/lessr*).

Udało się odnotować następujące definicje leksemu *janusz* w pierwszym znaczeniu:

1. kibic, który na imprezę sportową przychodzi najczęściej z dziećmi, nigdy nie siada na żylecie, tylko zajmuje droższe miejsca, podczas meczu jest zajęty np. jedzeniem kielbasek, a nie prawdziwym kibicowaniem, „niedzielny” kibic (*Słowskić*);

²³ F. Malinowski (użytkownik), komentarz podtematem: *Lechia Gdańsk 0–3 Lech Poznań + „Janusze”* [online], 10 listopada 2008, 17:10 [data dostępu: 25 stycznia 2018]. Dostępny w: https://www.goldenline.pl/grupy/Sport_i_rekreacja/lech-poznan/lechia-gdansk-0-3-lech-poznan-janusze,588926/

²⁴ M. Frąckowiak, *To my chuligani*, Głogów 2017, s. 46.

²⁵ Wszelkie przykłady oraz definicje zostały podane w oryginalnej pisowni, jedyna ingerencja autorki to ocenowanie wulgaryzmów pojedynczą gwiazdką. Pozostałe oznaczenia wulgaryzmów pochodzą od autorów lub cenzury źródła.

2. pejoratywne określenie kibiców, którzy przychodzą na mecz okazjonalnie, oglądający mecz jak przed telewizorem (Miejski słownik slangu i mowy potocznej);
3. na przykład dwa żulki, które otwierają wina na ławce w parku i pomstują jak słabo gra nasza kadra, choć nie znają się ani na piłce, ani na naszej kadrze (forum gry-online.pl);
4. odnosi się do osób, które okazyjnie interesują się piłką (głównie przy okazji meczów kadry), ale specjalizują się w głoszeniu dość radykalnych, często głupich i absurdalnych sądów (forum gry-online.pl).

Definicje te zostały zestawione w tabeli 1.

Żadna z cech nie okazała się na tyle charakterystyczna, aby powtórzyć się we wszystkich definicjach. W trzech definicjach pojawia się *okazjonalne zainteresowanie piłką* oraz *urządzanie pikniku/festynu*. Znaczenie tego terminu wydaje się nieco rozmyte, a nazwa nie ma precyzyjnie zdefiniowanego denotatu. *Janusz* to osoba przychodząca na stadion, ale nie zachowująca się w sposób właściwy dla prawdziwego kibica, niezależnie od tego, czy przewinieniem jest zabawa zamiast zaangażowania emocjonalnego w rozrywkę czy też przychodzenie na mecz tylko w czasie ważniejszych wydarzeń sportowych.

Jeśli chodzi o kategorie wartościowania wg Jadwigi Puzyniny, wszystkie definicje są jednoznacznie negatywne i reprezentują *nieużyteczność*, *niewiedzę* oraz *błąd*; dwie ostatnie wyrażają także *krzywdę*, a przedostatnia dodatkowo – *brzydotę*. Nacechowanie emocjonalne tego leksemu jest w różnym stopniu negatywne – dwie pierwsze są zdecydowanie mniej (–1) niż ostatnie (kolejno: –2, –3). Zgodnie z psychoewolucyjną teorią emocji Plutchika wszystkie definicje reprezentują emocje podstawową – *wstręt*, natomiast dwie ostatnie nawet diadę *wstrętu* oraz *gniewu*, co daje emocję złożoną – *pogardę*.

Definicje te są do siebie podobne parami – zarówno jeśli chodzi o natężenie emocji oraz wartościowanie, jak i podkreślane cechy charakterystyczne. Może to wynikać z specyfiki źródeł – dwie pierwsze definicje można nazwać słownikowymi i są one bardziej stonowane, uogólnione, natomiast dwie pozostałe to wypowiedzi z forum, na którym użytkownicy podjęli się wy tłumaczenia pojęcia. Nic więc dziwnego, że ich definicje są bardziej nacechowane emocjonalnie. Uwagę jednak zwraca nie sam ładunek emocjonalny, ale różnica w wymienionych cechach charakterystycznych. Wydaje się, że w ten właśnie sposób ujawnia się mocniejsze – regionalne – znaczenie tego leksemu, używane w kręgach ultrasów, ze swoją proweniencją z gwary kibicowskiej, natomiast znaczenie osłabione przeszło do języka ogólnego. Wynika więc z tego, że różnica między ultrasami a *januszami* rysuje się ostrzej w słownictwie używanym przez kibiców niż w języku ogólnym różnica między zagorzałym czy zaangażowanym kibicem a *januszem*. Niezgodność ta może mieć swoje źródło także w tym, że w słowniku kibiców istnieje kilka zbliżonych znaczeniowo pojęć określających niepożądane zachowania kibiców (np. *piknik*, *paź*), których przemieszane definicje zostały przeniesione do ogólnopolskiego leksemu *janusz*, żeby wreszcie w potocznej odmianie języka zacząć żyć własnym życiem, czerpiąc z pierwotnego znaczenia oraz ze stereotypowych użyć imion ze starszego pokolenia, co pokazują dwa kolejne znaczenia.

Tab. 1. Podsumowanie definicji leksemu *janusz* w pierwszym znaczeniu: cech charakterystycznych wyodrębnionych z definicji, wartościowanie wg Puzyrny, nacechowanie emocjonalne, emocje wg Plutchika oraz nacechowanie stylistyczne

Cecha	Numer definicji			
	1	2	3	4
Okazyjne zainteresowanie piłką	+	+		+
Urządzenie pikniku/festynu	+	+	+	+
Obrażanie kadry			+	+
Picie alkoholu			+	
Zajmowanie najdroższych miejsc	+			
Wartościowanie (Puzynina)	nieużyteczność, błąd, niewiedza	nieużyteczność, błąd, niewiedza	nieużyteczność, błąd, niewiedza, krzywdą, brzydota	nieużyteczność, błąd, niewiedza, krzywdą
Nacechowanie emocjonalne	-1	-1	-3	-2
Emocje (Plutchik)	wstręt	wstręt	wstręt, pogarda	wstręt, pogarda
Nacechowanie stylistyczne	pospolite (nieco obraźliwe)	pospolite (nieco obraźliwe)	obraźliwe	obraźliwe

Znaczenie II

W znaczeniu drugim *janusz* jawi się jako ignorant i cwaniak. W artykule *Czy w każdym z nas mieszka Janusz?* Iga Ranoszek w taki sposób odpowiada na pytanie: „kim jest Janusz?”:

Początkowo imię to funkcjonowało w sieci jako określenie kogoś, kto zupełnie nie zna się na tym, co robi. Nie potrafi dobrze wykonywać swojego zadania i jest swego rodzaju anty-ekspertem. Na Facebooku istnieją strony takie jak: *Janusze Tatuażu* – prezentujące nieudane, brzydkie tatuaże; *Janusze Podryw* – pokazujące, jak nie należy zdobywać kobiet; *Janusze Biznesu* – przestrzegające, jak nie prowadzić swojej firmy oraz wiele innych tego typu²⁶.

Janusz w znaczeniu drugim jest synonimem wyrazów takich, jak: *ignorant, cwaniak, cwaniaczek, oszust, antyekspert, amator, laik, zdzierca, spryciarz, szachraj*, a jego antonimy mogą stanowić: *ekspert, człowiek uczciwy, autorytet, profesjonalista, specjalista, zawodowiec, fachowiec, znawca, osoba solidna, rzetelna, uczciwa*. Przykłady użycia to: *Ten tatuaż zrobił mi jakiś janusz za flaszkę i dwie dychy, efekt nie jest zbyt spektakularny* (Słowski); *Janusze budownictwa i architektury - zrobił byle jak i szybko!* (bydgoszcz.naszemiasto.pl); *Kupił u mnie jakiś Janusz pewną rzecz. Wysyłkowo Po 4 dniach dzwoni: panie to nie działa. Zepsuło się ja to panu odsyłam. Paczka przysłała. Rzecz faktycznie nie działa. Ale sprawdziłem numer seryjny i okazało się, że różni się od rzeczy, którą sprzedałem Januszowi* (wykop.pl); *Nie wiem co za Janusz biznesu i reklamy stoi za Stolec Fabryka Sp zoo, ale widać, że marketing pozostał z czasów PRLu ew z lat 90tych* (wykop.pl).

Udało się odnotować następujące definicje leksemu *janusz* w drugim znaczeniu:

1. osoba, która się na czymś nie zna, zabiera się do czegoś w zupełnie niewłaściwy sposób; ktoś komu przypisuje się cechy typowego sprytnego Polaczka (Słowski);
2. postawa typu „nie znam się, ale się wypowiem” na każdy możliwy temat, koniecznie zrzędlawie (forum gry-online.pl);
3. osoba prymitywna, zacofana, niezdolna do wykonywania wielu czynności (SJP.pl);
4. sformułowanie określające prymitywne zachowanie; ukazuje małomiasteczkowość, ignorancję oraz święte przekonanie, że „ja wiem lepiej” [...]. *Janusz* to także ignorant w szerszym znaczeniu, np. „janusze biznesu” (Słownik SJP PWN, *Młodzieżowe słowo roku 2016*);
5. ktoś kto nie ma o czymś pojęcia (*Miejski słownik slangu i mowy potocznej*);
6. osoba, która się słabo zna lub wcale się nie zna w danej dziedzinie. Np. *Janusz Budowania* (*Miejski słownik slangu i mowy potocznej*);
7. osoba w pewnej grze przeglądarkowej, robiąca z siebie alfę i omegę, a w rzeczywistości mający problemy z najprostszymi aspektami gry (*Miejski słownik slangu i mowy potocznej*).

²⁶ I. Ranoszek, *Czy w każdym z nas mieszka Janusz?*, [w:] „Wyjątek. Czasopismo Koła Młodych Językoznawców Uniwersytetu Szczecińskiego”, nr 6, 2015, s. 11 (opiekunem zarówno studentckiego koła naukowego, jak i czasopisma jest prof. Ewa Kołodziejek).

Definicje te zostały zestawione w tabeli 2.

Wyróżnikiem tego znaczenia, jest *niewiedza*. W czterech definicjach pojawia się także *nieprawidłowe wykonywanie czegoś*, trzy razy – *ignorancja*, a dwa razy – *prymitywizm* oraz *sądzenie, że jest się sprytnym*. Leksem ten wydaje się bardziej precyzyjny – jednoznacznie wskazuje negatywny stosunek do osoby, która wykazuje się niewiedzą i ośmiesza się, wykonując jakąś rzecz nieprawidłowo, natomiast sam podmiot nie ma świadomości, że się kompromituje, gdyż uważa, że jego wykonanie okaże się korzystniejsze z pewnych względów.

Wszystkie definicje są jednoznacznie negatywne i reprezentują *nieużyteczność*, *błąd* oraz *niewiedzę*. Nacechowanie emocjonalne wszystkich definicji zostało określone jako negatywne, jednak w różnym stopniu – definicje 2 i 3 są nieco bardziej negatywne (–2) niż pięć pozostałych, natomiast definicja piąta wydaje się nie mieć w sobie negatywnego wydźwięku, zwłaszcza jeśli jest używana, kiedy mówimy sami o sobie. Wszystkie definicje reprezentują *wstręt*, natomiast dwie – nawet *pogardę*. Analogicznie rysuje się nacechowanie stylistyczne – na ogół jest to wyraz odbierany jako pospolity, ale w najbardziej nacechowanych negatywnie znaczeniach może być już odbierany jako obraźliwy.

Znaczenie to jest powiązane z nieumiejętnym czy nieprofesjonalnym wykonaniem konkretnej czynności w przeciwieństwie do kolejnego znaczenia, które związane jest raczej ze złym stanem ogólnym.

Znaczenie III

W znaczeniu trzecim *janusz* oznacza stereotypowego Polaka z negatywnym wydźwiękiem. W artykule Igi Ranošek można znaleźć taką interpretację tego zjawiska:

Z czasem miano Janusze zaczęto stosować w odniesieniu do Polaków. I tak Janusz stał się nikim innym jak stereotypowym Polakiem. Figura ta wykreowana przez internautów dla internautów to nasz, Polaków, portret własny. To autostereotyp, który wśród niektórych wciąż wzbudza kontrowersje. Bo jak to można się utożsamiać z gburem, chamem i prostakiem – pytają oburzeni. Janusz bowiem jako typowy Polak jest niewykształcony i niekulturalny²⁷.

Autorka odnotowała u *janusza* takie cechy, jak zawiść, zazdrość, pogardę dla ludzi sukcesu i oskarżanie ich o nieuczciwość, strach przed innością, skąpstwo, wścibstwo, pogardę dla kultury wysokiej, uznanie tylko dla pracy fizycznej, niestronienie od kieliszka lub nawet alkoholizm, pogarda dla abstynentów, praktycyzm, umiłowanie rzeczy nieskomplikowanych, prostactwo, postawa roszczeniowa (jako skutek funkcjonowania w PRL-u)²⁸.

Synonimami wyrazu *janusz* w trzecim znaczeniu mogą być: *przeciętniak*, *burak*, *Polaczek* (pogard.), *typowy/ stereotypowy Polak*, *cebula(k)*, *człowiek zacofany/ za-*

²⁷ I. Ranošek, *op. cit.*

²⁸ *Ibidem.*

Tab. 2. Podsumowanie definicji leksemu *janusz* w drugim znaczeniu: cech charakterystycznych wyodrębnionych z definicji, wartościowanie wg Puzyny, nacechowanie emocjonalne, emocje wg Plutchika oraz nacechowanie stylistyczne

Cecha	Numer definicji						
	1	2	3	4	5	6	7
Niewiedza	+	+	+	+	+	+	+
Nieprawidłowe wykonywanie czegoś	+	+		+			+
Sądzenie, że jest się sprytnym	+						+
Ignorancja/”wiem lepiej”		+	+	+			
Zrzędlliwość		+					
Prymitywizm			+	+			
Gracz							+
Wartościowanie (Puzynina)	nieużyteczność, błąd, niewiedza	nieużyteczność, błąd, niewiedza	nieużyteczność, błąd, niewiedza	nieużyteczność, błąd, niewiedza	nieużyteczność, błąd, niewiedza	nieużyteczność, błąd, niewiedza	nieużyteczność, błąd, niewiedza
Nacechowanie emocjonalne	-1	-1	-2	-2	0/-1	-1	-1
Emocje (Plutchik)	wstręt	wstręt	wstręt, pogarda	wstręt, pogarda	wstręt	wstręt	wstręt
Nacechowanie stylistyczne	pospolite	pospolite	pospolite, obraźliwe	pospolite, obraźliwe	pospolite	pospolite	pospolite

ściankowy, ignorant, prymityw, zacofaniec, prostak, przeciętniak, skąpiec, zawistnik, nosacz, alkoholik, tandeciarz; antonimami natomiast są: człowiek ponadprzeciętny/modny/ obeznany w kulturze/ zadbany, światowiec, abstynent. Przykłady użycia to: W tramwaju był oprócz mnie jeszcze jakiś janusz, który umiał sobie podróż z pracy do domu sącząc piwko (Słowosieć); W okolicach grilla stało kilku wąsatych januszów, którzy obleśnie gapili się na hostessy sponsorów (Słowosieć); Po kilku latach małżeństwa zamienił się z przystojnego chłopaka w typowego janusza z brzuszkiem (Słowosieć); spotkałem takiego Janusza na firmie, co to się żalił, że go wyrzucili skądś, bo po magazynie w drewniakach chodził albo nawet rozplandeczał naczepę (wykop.pl); Niemieccy Janusze ubierają się równie tragicznie jak ich polskie odpowiedniki (wykop.pl).

Dla znaczenia trzeciego leksemu *janusz* odnotowano następujące definicje:

1. mężczyzna w średnim wieku, Polak, przeciętny, prosty facio, taki, który ma (któremu przypisuje się) pewne stereotypowe cechy, zachowania, zainteresowania (*Słowosieć*);
2. osoba zawistna, przesadnie skąpa; burak, cebulak, cebularz (*SJP.pl*);
3. typowy, nieurodzivy polski mężczyzna, którego znakiem rozpoznawczym są czerwone policzki (znane także jako żelazka). Osobnik może również wyróżniać się nośzeniem skarpetek (białe wskazane) do sandałów. Najczęściej spotykany w rejonach uczelni o profilu technicznym (*Miejski słownik slangu i mowy potocznej*);
4. niezbyt urodzivy mężczyzna uosabiający stereotypowe, negatywne cechy przypisywane Polakom: rubaszość, zamiłowanie do alkoholu, brak ogłady i tandetny styl ubioru; także w odniesieniu do przedstawicieli innych narodów (*Obserwatorium Językowe UW*);
5. najczęściej wyobrażany jest jako mężczyzna w średnim wieku, z wąsem, ubranym w biały podkoszulek, czarną, skórzaną kurtkę oraz koniecznie białe skarpetki i sandały, trzymający reklamówkę z dyskontu – jednakże każdy tym Januszem może być (*Słownik SJP PWN, Młodzieżowe słowo roku 2016*).

Definicje te zostały zestawione w tabeli 3.

Po dużym uogólnieniu udało się wyłonić cechę wspólną pięciu definicji – *stereotypowe cechy charakteru lub wyglądu*, w dwóch przykładach pojawiło się także *stereotypowe zachowanie*, a kolejne dwie zwracają uwagę na *brak urody*. Leksem ten w znaczeniu trzecim jest dość precyzyjny i opisuje człowieka uosabiającego stereotypowe cechy lub zachowania. Stereotypy te związane są zazwyczaj z Polakami – trzy definicje zawierały cechę *Polak*, z czego jedna definicja zaznaczała, że wyraz może odnosić się także do obcokrajowców. Można jednak założyć – po analizie przykładów użycia – że domyślnie każda definicja mówi o Polakach. W czterech definicjach podkreślono, że chodzi o mężczyznę. Wprawdzie tylko dwie definicje podkreślają, że jest to mężczyzna w średnim wieku, ale potwierdza to obecność innych leksemów²⁹. Trzy definicje także wskazują na *typowość/przeciętność*.

²⁹ Dla kobiet w średnim wieku istnieją osobne leksemy *grazyna, halina, krystyna, bożena*; dla nastolatka, młodego mężczyzny – *seba, sebix, pietrek*; dla nastolatki, młodej dziewczyny – *karyna, karina, andżela*, a dla dzieci – *brajan(ek), dze(j)sika*.

Tab. 3. Podsumowanie definicji leksemu *janusz* w trzecim znaczeniu: cech charakterystycznych wyodrębnionych z definicji, wartościowanie wg Puzyniny, nacechowanie emocjonalne, emocje wg Plutchika oraz nacechowanie stylistyczne

Cecha	Numer definicji				
	1	2	3	4	5
Polak	+		+	+	
Obcokrajowiec				+	
Mężczyzna	+		+	+	+
Typowość/przeciętność	+		+	+	
Średni wiek	+				+
Stereotypowe cechy (charakteru, wyglądu)	+	+	+	+	+
Stereotypowe zachowanie	+			+	
Brak urody			+	+	
Występowanie przy uczelniach technicznych			+		
Wartościowanie (Puzynina)	niewiedza, błąd	niewiedza, błąd, krzywda	niewiedza, błąd, brzydota	niewiedza, błąd, brzydota	niewiedza, błąd
Nacechowanie emocjonalne	0/-1	-2	-2	-2	0/-1
Emocje (Plutchik)	wstręt	wstręt, pogarda	wstręt, pogarda	wstręt, pogarda	wstręt
Nacechowanie stylistyczne	pospolite	pospolite, obraźliwe	pospolite, obraźliwe	pospolite, obraźliwe	pospolite

Wszystkie definicje są jednoznacznie negatywne i reprezentują *nieużyteczność* i *błąd*, dwie z nich podkreślają *brzydotę*, a jedna – *krzywdę*. Nacechowanie emocjonalne wszystkich definicji zostało określone jako negatywne jednak w różnym stopniu – najłagodniejsze wydają się dwie krańcowe definicje – ostatnia i pierwsza mogą być odbierane jako neutralne. Wszystkie definicje reprezentują emocję podstawową – *wstręt*, natomiast aż trzy nawet *pogardę*. Analogicznie prezentuje się nacechowanie stylistyczne leksemu: w dwóch przypadkach odbierane jako pospolite, natomiast w trzech – obraźliwe.

Zestawienie znaczeń

W tabeli 4. zebrane zostały uogólnione dane dotyczące wszystkich trzech znaczeń.

Najtrudniejsze w zbiorczym porównaniu trzech znaczeń było porównanie cech wspólnych – udało się to dzięki dużym uogólnieniom, a także dodaniu cech pochodzących z analizy memów, artykułów, komentarzy i forów. Uogólniony obraz *janusza* przedstawia człowieka (zazwyczaj mężczyznę), który wykazuje się niewiedzą, ignorancją i nieprawidłowo coś wykonuje, choć poszczególne znaczenia będą podkreślały inne zachowania. Odnośnie do *kibica* będzie to nieodpowiadające innym kibicom zachowanie na trybunach oraz brak zaangażowania. W przypadku *ignoranta-cwaniaka* – błędne wykonywanie swojego zawodu, samodzielne (ale nieprawidłowe) wykonywanie jakiejś czynności, niechęć do skorzystania z pomocy fachowca, prowadzenie nielegalnego biznesu lub wykorzystywanie swoich pracowników, które obraca się przeciwko niemu. Dla trzeciego znaczenia *janusza* – stereotypowego Polaka – będzie to strach przed innym/obcym, przestarzałe poglądy wynikające z niewiedzy, brak wiedzy na temat nowości i pozostawanie przy starych rozwiązaniach, które już się nie sprawdzają.

Wyraz ten zazwyczaj dotyczy mężczyzn, ale bywa także używane wobec kobiet, zwłaszcza w dwóch pierwszych znaczeniach. Charakterystyczny dla *janusza* jest też średni wiek, choć wszystkie znaczenia mogą być użyte wobec młodszych osób, np. *Januszem* można określić młodego człowieka, który przyszedł na mecz, żeby pobawić się telefonem lub porozmawiać z kolegami, a *janusz* ignorant/cwaniak nie ma określonego wieku – najczęściej odnosi się do osób dorosłych, zatrudnionych lub prowadzących własną działalność, ale może także być użyte w odniesieniu do dziecka grającego w gry. Charakterystyczne może być także picie alkoholu, ale nie jest to cecha wymagana do zakwalifikowania kogoś jako *janusza*. Wszystkie definicje są jednoznacznie negatywne i reprezentują cechy takie jak *niewiedza* oraz *błąd*, są to wyrazy nacechowane stylistycznie – pospolite, a niekiedy nawet obraźliwe, mogą wyrażać *wstręt*, a nawet *pogardę*.

Tab. 4. Zestawienie znaczeń: I – *niedzielny kibic*, II – *ignorant, cwaniak*, III – *stereotypowy Polak*³⁰

Cecha	Numer znaczenia		
	I	II	III
Stereotypowe zachowanie	+	+	+
Nieprawidłowe zachowanie/ wykonanie	+	+	+
Ignorancja dla norm społecznych	+	+	+
Picie alkoholu	+/-	+/-	+/-
Średni wiek	+/-	+/-	+
Stereotypowy wygląd ¹	+	+/-	+
Mężczyzna	+/-	+	+
Sądzenie, że jest się sprytnym	-	+	+
Zręczliwość	+/-	-	+
Niewiedza	+	+	+
Wartościowanie (J. Puzynina)	nieużyteczność, błąd, krzywda, niewiedza	nieużyteczność, błąd, niewiedza	niewiedza, błąd (brzydota)
Nacechowanie emocjonalne	-2	-1	-2
Emocje (R. Plutchik)	wstręt/ pogarda	wstręt (pogarda)	wstręt/ pogarda
Nacechowanie stylistyczne	pospolite/ obraźliwe	pospolite (obraźliwe)	pospolite/ obraźliwe

Derywaty i wyrażenia związane z leksemem *janusz*

Opis ekspresywności leksemu *janusz* nie byłby kompletny bez poruszenia kwestii derywatów tego leksemu oraz stałych wyrażen, w których ten wyraz występuje, gdyż – jak podaje Puzynina:

³⁰ Choć w tekstach wygląd *janusza* nie wydaje się wyjątkowo istotny, to należy pamiętać, że internetowym tekstem często towarzyszy grafika. Wizerunek *janusza*, który można zaobserwować na tych grafikach, jest dość spójny – zazwyczaj przedstawia łysiejącego mężczyznę w średnim wieku z wąsem, wypiekami i tzw. brzuszkiem piwnym. Ubrany jest on niezbyt schludnie – powtarzające się motywy to: podkoszulek, krótkie spodnie, a także białe skarpety noszone do sandałów. Stałe są również przedmioty otaczające *janusza*: piwo, kotlet schabowy, parawan, reklamówka itp. Ostatnio zauważalna jest tendencja do zastępowania twarzy *janusza* lub całego jego wizerunku zdjęciem nosacza sundajskiego.

wartościowanie negatywne bądź pozytywne może być elementem definicyjnym wyrazu, formy fleksyjnej czy też składniowej. [...] Siłą wartościującą mogą mieć też uzależnione od kontekstu czy też środowiska użytkowników języka konotacje wyrażen [...] i specyficzne użycia tekstowe słów, np. metafory, hiperbole, eufemizmy nie skonwencjonalizowane, użycia ironiczne, drwiące itd. Te środki nazywamy tekstowymi³¹.

W związku z tym, że wartościowanie w języku może być wyrażane także za pomocą nacechowanych sufiksów lub zastosowanych typów odmian, należy sprawdzić, czy w tym przypadku będą one także pejoratywizujące czy też neutralne. W szkicu tym nie zostaną uwzględnione wszystkie derywaty, ale jedynie te, które zostały zarejestrowane przynajmniej dziesięć razy – pozostałe zostały na potrzeby tej pracy uznano za okazjonalizmy.

Derywaty czasownikowe

Na tej podstawie udało się ustalić trzy derywaty czasownikowe: *januszować*, *januszyć* i *wyjanuszyć*. Leksem *januszować* został utworzony za pomocą produktywnego, nienacechowanego sufiksu *-ować*, pozwalającego na utworzenie nazwy czynności (np. *miksować*). Może on również nawiązywać do potocznych znaczeń wyrazów utworzonych od określeń osób – np. *matkować*, *szefować* ‘zachowywać się w sposób irytujący udając kogoś’. Budowa ta sugeruje odczytanie wyrazu *januszować* jako ‘zachowywać się jak *janusz*’. W internecie udało się odnotować dwie słownikowe definicje tego wyrazu:

- 1) *zachowywać się w sposób prostacki, uważany za charakterystyczny dla janusza (Obserwatorium Językowe UW)*. Przykład użycia to: *Nie chcę tutaj januszować, że „patałachy kwik” bo jestem wielkim fanem naszej kadry i zawsze im kibicuję całym serduszkiem, ale prawda jest taka, że gdyby nie było w reprezentacji Lewego to w el. do mś 2018 do samego końca walczylibyśmy o drugie/trzecie miejsce (wykop.pl)*;
- 2) *robienie obciachu, przypału w miejscu publicznym, np. sklep, kino (Miejski słownik slangu i mowy potocznej)*. Przykład użycia to: – *Dawaj idziemy do kina weźme flaszkę i będziemy chlać podczas filmu!* / – *Weż przestań januszować! (Miejski słownik slangu i mowy potocznej)*.

Na podstawie zebranych przykładów udało się jeszcze jedno znaczenie: ‘nazywać kogoś jakoś, często wielokrotnie’ od potocznych znaczeń wyrazów takich, jak *babcinować*, *ciociować*. Przykładem takiego użycia jest komentarz: *Nie januszuj mi tu (wykop.pl, w odpowiedzi na nazywanie kogoś/czegoś januszem/januszowaniem)*. Miałoby to oznaczać ‘używanie wyrazu *janusz*, pisanie o zjawisku *januszy*’.

Kolejny czasownik to *januszyć* utworzony za pomocą sufiksu *-ić||-yć*, który może tworzyć neutralne odpowiedniki bez zmiany znaczeniowej lub z drobną zmianą znaczeniową do wyrazów zakończonych na *-ować* (por. *gospodarzyć* – *gospodarować*). Sufiks ten zastosowany w zwrotach do osób może znaczyć tyle, co ‘nadawać/

³¹ J. Puzynina, *Środki wyrażania wartościowania w języku*, [w:] *eadem, op. cit.*, s. 111.

reprezentować cechy, zachowywać się w jakiś sposób' (*gwiazdorzyć, blaźnić*) lub określać nadanie/narzucanie komuś/czemuś cech, sprawiać, że staje się jakiś/kims (*polszczyć, zeswojszczyć*). Zgodnie z takim użyciem tego przyrostka wyraz *januszyć* można zinterpretować jako: 'reprezentować cechy *janusza*', 'zachowywać się jak *janusz*', 'narzucać komuś bycie *januszem*' lub 'sprawiać, że ktoś staje się *januszem*'. Przykład takiego użycia to: *Odstaw puszkę, poznaj świat! Przestań „januszyć”!* (*piwnakompania.wordpress.com*). Tego typu użycia można zdefiniować: 'zachowywać się jak *janusz*, reprezentować kulturę *januszy*'; stanowiły one największą liczbę przebadanego materiału.

Jednak leksem *januszyć* pojawiał się w internecie w różnych znaczeniach – były one zrozumiałe jedynie w kontekście, np. żartobliwie o osobie prowadzącej firmę/sprzedawcy (bez zarzucania fuszerki, nieuczciwości), np. *nie wiedziałem, że też januszysz na odsprzedaży zakupów z morele* (*forum.pclab.pl*), lub z pogardą o osobie skąpej, a narzekającej na jakość darmowych produktów: *no jak januszysz to tak masz* (*psxextreme.info*) – tu akurat zwrot do osoby, która woli oglądać filmy złej jakości za darmo i narzekać, zamiast wypożyczyć film dobrej jakości. W tym pierwszym przykładzie może to być humorystyczne nawiązanie do popularnych memów z *Januszem* (też: *Mirkiem*) *Handlarzem*, natomiast w drugim przypadku prawdopodobnie budowa wyrazu *januszyć* ma nawiązywać do wyrazu *skąpić* lub pot. *żydzić*, a bycie dusigroszem to jedna z cech charakterystycznych *janusza*.

Ostatnim czasownikiem jest *wyjanuszować*. Różni się on od pierwszego dodatkowym prefiksem *wy-*, który może mieć różne znaczenia, m.in. sygnalizuje wysoką efektywność (np. *wypaćkać*), wyraża maksymalny stopień wykonania czynności (np. *wygłodzić się*), wytworzenie czegoś za pomocą jakiejś czynności (np. *wyciosać*) lub wskazuje na uzyskanie przedmiotu czy osiągnięcie celu (np. *wyludzić*). Czasownik *wyjanuszować* będzie więc oznaczał 'januszując, zrobić to do końca, wystarczająco', np. *wyjanuszowałem się nad morzem* (*facebook.com/DoradcaJarek*). Można w tym przykładzie odczytać znaczenie 'wystarczająco pozachowywałem się jak *janusz* lub napatrzyłem się na *januszy*'.

Ciekawym przypadkiem jest użycie w połączeniu *wyjanuszować (sobie) kogoś/coś*, z pewnością nawiązujące do sylwetki tzw. *Janusza biznesu* (ignoranta, cwaniaka), np. *Szef nie wyjanuszował Cię na koniec z wypłatą?* (*wykop.pl*), *i prawdopodobnie, kilka dni premium bym wyjanuszował* (*forum.worldoftanks.eu*) oraz *No nieźle sobie wyjanuszował* (*nikotynamid.blogspot.com*). Pierwszy z tych przykładów narzuca odczytanie analogiczne do form podobnych używanych w takim kontekście, takich jak: *wydoić, wycyckać, wykorzystać, wyzyskać* i można je odczytać jako 'zachować się jak *janusz*, oszukując/wykorzystując kogoś'. W drugim przypadku autor, mówiąc sam o sobie, używa tego wyrazu w znaczeniu 'uzyskać coś za darmo, będąc skąpym, zachowując się jak *janusz*', a w trzecim przykładzie może oznaczać 'wykombinować coś, wymyślić coś sobie jak chytry *janusz*'. Każde z tych wyrażen zwraca uwagę na inne cechy *janusza*: pierwsza – na chęć wykorzystania innych, druga – na skąpstwo, natomiast trzecia (zbliżona do pierwszej) – na przebiegłość, ale wszystkie można uogólnić jako 'zrobić coś jak *janusz*'.

Derywaty przymiotnikowe

W zebranych materiale udało się znaleźć dwa derywaty przymiotnikowe: *januszowy* oraz *januszowaty*. Pierwszy został utworzony za pomocą sufiksu *-owy* – w podstawowy sposób tworzenia nowych jednostek leksykalnych bez nacechowania. Przy zestawieniu go z antroponimem wciąż tworzy przymiotniki dzierżawcze, obecnie bardzo rzadkie w języku polskim, co stanowi ogólną tendencję do wycofywania się dzierżawczości z derywacji przymiotnikowej, gdyż znaczenie to jest przenoszone na poziom składniowy (por. rzadziej: *ojcowy kapelusz*, częściej: *kapelusz ojca*)³², np. *adamowe plemię*. Derywat *januszowy* – przez analogię – powinien oznaczać ‘należący do *janusza*, wykonany przez *janusza*’ lub ‘wykazujący cechy *janusza*’. Przykłady użycia to: *Januszowe kibicowanie to dla wielu doskonała zabawa* (*gloswielpolski.pl*). W tym przykładzie rysuje się znaczenie wskazujące na atrybutywność tego przymiotnika – ‘charakterystyczny dla *janusza*; właściwy *januszowi*’, ale także ‘dotyczący *janusza*’, co obrazuje kolejny przykład: *nie tylko januszowy content, ale i wykonanie strony* <3 (*facebook.com/januszehotelarstwa*).

Zgoła inne znaczenia reprezentuje ten fragment: *baba pcha wózek w markecie i wszystko robi sama, on pali Marlboro na zewnątrz popijając kawę w butce u kolegi Turka, zartuje i usmiecha się, jak Pani Januszowa nieśmiało spojrzy na niego nie odwraca głowy tylko szczerzy do niej kły puszczając oko* (*braciasamcy.pl*). W tym wypadku wyraz *januszowa* występuje jako rzeczownik (tak jak w funkcji sekundarnej, np. *chory*)³³. Feminatywy utworzone sufiksem *-owa* pierwotnie wyróżniającym mężatki, obecnie są stosowane rzadko – najczęściej w języku gwary szkolnej na ekspresywne określenie koleżanek lub nauczycielek, np. *Wójtowa, Kominiarczykowa*, lub jako familiaryzm na określenie żony brata lub siostry imieniem męża, np. *Władkowa*). *Januszowa* występuje tu jako określenie ‘żony *Janusza* lub kogoś, kto zachowuje się jak *janusz*’. Może także określać żeński odpowiednik *janusza*: *Pani Januszowa Biznesu* (*dbase.tube*).

Kolejnym przymiotnikiem jest *januszowaty*, utworzony za pomocą sufiksu *-owaty*, wyrażającego podobieństwo i niemającego wyraźnego odcienia negatywnego (np. *myszowaty*). Derywat ten oddaje ogólną tendencję w języku potocznym do porównań i uproszczeń w języku potocznym, co najprościej można uzyskać poprzez zestawienie z innym przedmiotem. Choć często te określenia są stosowane jako przytyk i informują o tym, że coś jest za mało lub za bardzo podobne do czegoś, zwłaszcza w kontekście antroponimów: *Mój brat jest za Biberowaty* (*zielonakaruzela.pinger.pl*). Wyraz *januszowaty* powinien więc oznaczać ‘podobny do *janusza*, mający jego cechy, ale nim niebędący’.

³² K. Kleszczowa, *Staropolskie derywaty przymiotnikowe i ich perspektywiczna ewolucja*, Katowice 2003, s. 167.

³³ Także przykłady za: *Rzeczowniki o odmianie przymiotnikowej*, [w:] W.T. Stefańczyk, *Kategoria rodzaju i przypadku polskiego rzeczownika. Próba synchronicznej analizy morfologicznej*, Kraków 2007, s. 43.

Udało się w internecie odszukać następującą definicję przymiotnika *januszowaty*: *mający cechy typowe lub uchodzące za typowe dla janusza* (Obserwatorium Językowe UW). Przykłady: *Mój januszowaty szef myśli że jak robię u niego na czarno to będę zjawiał się o 7 rano na bazie co dziennie* (wykop.pl). *Januszowaty* to ‘taki, który ma cechy *janusza*’ i jest on synonimiczny z wyrazem *januszowy* – nie odnotowano znaczących różnic w użyciu, oba wyrazy mogą dotyczyć pojedynczych cech *janusza* albo ogólnego obrazu *janusza*.

Derywaty rzeczownikowe

Liczne okazały się derywaty rzeczownikowe. Zostały one podzielone na kategorie (zjawiska, osoby, miejsca i zaburzenia) i szerzej omówione poniżej.

A. Zjawiska

Zarówno *-anie* (*-owanie*, *-enie*), *-acja* (*-yzacja*), jak i prefiksy *z-* oraz *de-* należą do najbardziej produktywnych sufiksów do tworzenia derywatów rzeczownikowych³⁴. Nie są one nacechowane negatywnie, podobnie jak przyrostek *-stwo* (*-ostwo*, *-estwo*). *Januszowanie* oznacza ‘zachowywanie *janusza*, zachowywanie się jak *janusz*, zjawisko występowania *januszów* i ich zachowań’, np. *Póki w Polsce nie zmieni się kultura piwna to wszystko związane z piwem będzie postrzegane jako januszowanie* (kafeteria.pl).

Derywat *janusz(owi)enie* – mimo że sufiks *-(ow)ienie* jest wielofunkcyjny – ma podkreślać trwanie, zachodzenie procesu, na wzór takich wyrazów, jak: *zdrowienie*, *brązowienie*. Na podstawie następujących przykładów: *zacząłem januszenie ;_ ; lusieję i mam brzuch* (shuttle.vichan.net); *to by było zjanuszenie totalne, ludziom odwala jak przychodzą po głupią darmową kawę a ta się kończy :D* (joemonster.org); *ze względu na januszowienie przez Polaków, nie będzie przyjmował zamówień od nowych klientów* (miuipolska.pl) – można określić znaczenie *janusz(ow)ienia* jako ‘proces pojawiania się *januszy*, rozprzestrzeniania/ujawniania się cech *januszy* w społeczeństwie’ albo ‘proces stawania się *januszem*’, przy czym sufiks *z-* wprowadza element dokonania procesu. Jednak nie wszystkie użycia wskazywały na podkreślenie trwania procesu: *czy może zrobić taki myk że tylne [opony] które jeszcze się trzymają przelożyć na przód, i dokupić szersze używane 155 (zamiast 145) na tył ? Czy takie januszowienie oponiarskie jest spoko czy smrut ?* (wykop.pl) – w tym przykładzie *januszowienie* jest synonimiczne z *januszowaniem*, a dokładnie z oszczędzaniem.

Przyrostek *-yzacja* również ma zaznaczać nasilenie się zjawiska. *Januszyzacja* jest utworzona na wzór m.in. *makdonaldyzacji*, a także tworzonych analogicznie wyrazów zawierających antroponimy, np. *urbanizacja*. *Januszyzację* można więc rozumieć jako ‘proces upowszechniania, masowego ujawniania się *januszy* lub zachowań charakterystycznych dla nich’, a więc jest to wyraz zbliżony w swoim znaczeniu do *janusz(ow)ienia*. Zastosowanie przedrostka *de-*, modyfikującego znaczenie wyrazu

³⁴ B. Dereń, *Pochodne nazw własnych w słowniku i w tekście*, Opole 2005, s. 24.

poprzez dodanie znaczenia odwracania czynności, przekształca znaczenie na: ‘odwracanie procesu upowszechniania, masowego ujawniania się *januszy* lub zachowań charakterystycznych dla nich’. Przykłady użycia to: *Januszycacja studenckiego życia odchodzi od glanów i post-punkowych piosenek, a w końcu zaczyna się skłaniać ku elektronice i hip-hopowi (goingapp.pl)*; *ukrainizacja rynku pracy i zaniżanie stawek czy dejanuszycacja pracodawców i wzrost płac (wykop.pl)*. Wyraz *januszycacja* może być także definiowany jako ‘proces charakteryzujący się dużym wpływem *januszy* na kształtowanie zjawisk’, np. *Januszycacja rodzimej piłki reprezentacyjnej zatacza coraz szersze kręgi (wlasniemo.blox.pl)*.

Januszostwo może być rozumiane na kilka sposobów, gdyż sufiks *-stwo* (*-estwo*, *-ostwo*) jest wieloznaczny. Pierwsze znaczenie – równoznaczne z *januszestwem* – to ‘zbiór cech należących do *janusza*’, np. *Typowe januszestwo - straszenie karami zamiast zachęcanie nagrodami za sumienną pracę (wykop.pl)*; *pozbyć się januszostwa i grażności. Jak to zrobić? [...] obserwować ludzi, którzy potrafią się posługiwać sztucami (epiotrkow.pl)*. Wyraz wydaje się w większości przypadków synonimiczny z *chamstwem*, *prostactwem*. Drugie znaczenie to ‘*janusz* i żona’, powstałe analogicznie do nazw innych określeń par ludzi, małżeństw (*wujostwo*, *kumostwo* itp.), np. *podziwiam ludzi, którzy sa w stanie pracować z klientem, który traktuje ich jak szmate a oni muszą z uśmiechem przeproszać szanowne państwo januszostwo (piekielni.pl)*. Kolejne podobne znaczenie to ‘grupa *januszy*, osób przejawiających cechy *janusza*’ lub też ‘ogół *januszy*’ – analogicznie do innych grup/zespołów: *kierownictwo*, *koleżeństwo*, np. *Tam naprawdę latem jest złot całego polskiego januszostwa (wykop.pl)*; *„Parafianie lubią pastele” - właśnie takie januszostwo decyduje o wyglądzie naszych miast i wsi (wyborcza.pl)*.

Sufiks *-ing* – pochodzący z zapożyczeń angielskich – charakteryzuje się w ostatnich latach bardzo dużą aktywnością słowotwórczą i funkcjonuje w takich wyrazach, jak: *trening*, *leasing*, ciągle także powstają neologizmy, np. *łomżing* z reklamy piwa *Łomża*³⁵. *Januszing* jest więc synonimiczny do *januszowania* i *januszostwa*, choć nieco łagodniejszy – przez żartobliwy wydzźwięk tego typu zbitek. Ten wyraz pochodny oznacza ‘zachowywanie się jak *janusz*’ lub ‘zjawisko występowania *januszy*’, co pokazuje przykład: *Januszing rozprzestrzenia się już poza polskie wybrzeże (agumama.pl)*.

Sufiks *-ada*, wyodrębniony z wyrazu *olimpiada*, posłużył do utworzenia wielu nazw okazjonalnych, np. *familiada*³⁶. *Januszada* w zestawieniu z wydarzeniami sportowymi będzie oznaczać ‘wydarzenie opanowane przez *januszy* lub naznaczone ich cechami’, np. *Przy okazji każdego większego turnieju [...] poziom internetowej Januszady wzrasta (zblogowani.pl)*. W niektórych przykładach można doszukiwać się także nawiązania do wyrazu *blazenada*. W próbie materiałowej znalazły się jednak przykłady, które zdecydowanie odbiegały od tego znaczenia, np. *Kończę po tej karcie*

³⁵ J. Tambor, *Nowe formacje w polszczyźnie na przełomie stuleci. Przemiany w polskim słowotwórstwie*, [w:] *Język Polski – 25 lat po Przełomie*, red. D. Scheller-Boltz., Hildesheim 2014, s. 129–130.

³⁶ Także przykłady za: *ibidem*, s. 129.

januszadę i wracam do siedzenia na etacie (forum.pclab.pl) – *januszada* w tym wypadku jest równoważna z ‘przeglądaniem memów o *januszach*’ i najprawdopodobniej została utworzona w analogii do określeń związanych z podróżą takich, jak *robinsonada* czy *eskapada*. Innym niepowiązaniem z olimpiadą przykładem jest *januszada*, którą można interpretować jako ‘zachowanie naśladujące *janusza*’ z jednoczesną grą słów i nawiązaniem do wyrazów takich, jak: *degrengolada*, *ženada*, np. *Problem braku stroju kąpielowego okazał się być nieistotny, przecież do dyspozycji mieliśmy jeszcze własną bieliznę (trochę to była Januszada)* (*zakreecona.pl*).

Formant *-yzm||-izm* jest charakterystyczny dla języka naukowego i przywołuje na myśl doktrynę, teorię bądź kierunek artystyczny czy terminy medyczne, np. *marksizm*, *kubizm*, *artretyzm*, a także ekspresywnych lub okazjonalnych formacji analogicznych: *tumiwisizm*. Jak zauważa Hanna Jadacka, źródło ekspresywności formacji z tym sufiksem polega na skonstruowaniu podstawy z naukowym, książkowym brzmieniem przyrostka³⁷. *Januszyzm* może być interpretowany jako ‘zespół dogmatów, którymi kieruje się *janusz*’, np. *RED studio stanowi ultimatywną kombinację najgorszych praktyk producentów gier video z typowym dla wielu polskich przedsiębiorców tzw. januszyzmem (facebook.com/MistycyzmPopkulturowy)*. Następne znaczenie zauważyć można w przykładzie: *mam objawy januszyzmu (specjalski.pl)*, gdzie może on oznaczać ‘zespół zaburzeń objawiający się ujawnieniem cech *janusza*’. Inne znaczenie pokazuje przykład: *Jeśli mówisz „półtorej roku/miesiąca/tygodnia”, to wiedz, że uprawiasz januszyzm językowy (malvina-pe.pl)* – w tym wypadku *januszyzm* stanowi synonim *ignorancji*, a także grę słowną z „izmami” takimi, jak *obskurantyzm*, *analfabetyzm*.

Formant *-oza* to – jak twierdzi Mirosław Skarżyński – ciekawe zjawisko, które od kilku lat możemy obserwować w potocznej polszczyźnie, zwłaszcza w slangu młodzieżowym i na forach internetowych³⁸. Jego zdaniem Polacy odcięli ten sufix w celu tworzenia ekspresywnych neologizmów oznaczających nadmiar czegoś, np. *bilobordoza*, *szyldoza*, lub wyrażenia innych negatywnych cech, np. *idiotyza*, *szalozza*³⁹. *Januszozza* oznacza krytyczne określenie na ‘zachowywanie się jak *janusz*, mające symptomy choroby’ lub ‘nadmiar *januszy*, ich zachowań’, ‘nadmiar cech *janusza*’: *za dużo z tym januszem obcowaleś bo januszozza złośliwa na Ciebie przechodzić zaczyna (wykop.pl)*; *ta lemingoza, januszozza, narzekanie dla samego narzekania (wykop.pl)*; *do stuprocentowej januszozzy brakowało mi tylko reklamówki z Biedronki (xpil.eu)*.

Wydaje się, że formanty obce nadają neologizmom szczególnej ekspresywności, niekiedy wzmocnionej pogardliwością, ironicznością, ale też żartobliwością, a czasem nawet pobłażania przemieszanego z wyrozumiałością dla zjawiska *januszy*.

³⁷ *Struktury sufiksalne*, [w:] H. Jadacka, *System słowotwórczy polszczyzny: 1945–2000*, Warszawa 2001, s. 83.

³⁸ M. Skarżyński, M. Mądela, *Słowne nowinki: billboardoza i szyldoza*, *Podglądanie języka*, Radio Kraków [audio], 28 stycznia 2015 [dostęp: 25 stycznia 2018]. Dostępne w: <http://www.radiokrakow.pl/audycje/podgladanie-jezyka/slowne-nowinki-billboardoza-i-szyldoza/>

³⁹ *Ibidem*.

B. Osoby

Wśród nazw osób znajduje się jedna hybryda językowa – *januszoid*. Jak pisze Andrzej Sitarski, sufiks *-oid* oznacza ‚podobny do’ lub ‚rodzaj’. W nazewnictwie językoznawczym wyróżnił następujące terminy z tym przyrostkiem: *afiksoid*, *prefiksoid*, *morfooid*, *sufiksoid*⁴⁰. *Januszoid* jest więc ekspresywizmem oznaczającym ‚człowieka podobnego do *janusza*, zachowującego się jak *janusz*’, np. *zawsze trafi się na wyższym szczeblu w polskim oddziale jakiś januszoid z małego miasta, co ma problem z pracą zdalną* (*wykop.pl*). Por. *januszowaty*.

Rzeczowniki zakończone deminutywnym przedrostkiem *-qtko* (np. *kurczątko*) to głównie nazwy istot młodych. W wyrazie pochodnym *januszątko* jednak ten sufiks nie wskazuje na istotę małą ‚młodego *janusza*’ czy ‚dziecko *janusza*’ ani na mały rozmiar ‚niski lub drobny *janusz*’, gdyż nie pełni on w tym wyrazie funkcji hipokorystycznej, ale ekspresywną, np. *a tu zonk, januszątko wie lepiej* (*wizaz.pl*). *Januszątko* stanowi określenie właściciela siłowni ignorującego potrzeby klientów, użyte ironicznie, ale jednocześnie z politowaniem – jak *niebożątko* – lub w celu ukazania infantylności. Może także nawiązywać do potocznego, ironicznego znaczenia wyrazów *książątko*, *królewiatko* ‚ktoś, kto ma się za władcę i podkreśla swoją władzę’. Zdrobnienie w funkcji ekspresywnej zostało zastosowane także w derywacie *januszek* za pomocą przyrostka *-ek*, np. *Ale taki januszek sobie audi za paręnaście tysi jeździ a nie może zamówić worka na gruz* (*trojmiasto.pl*). W tym wypadku zdrobnienie również zostało użyte ironicznie, aby podkreślić infantylność zachowania i priorytetów.

Jak pisze Eva Klčová, sufiks *-ka* to główny wykładnik feminatywny w języku polskim, ale jest on także wielofunkcyjny, co często prowadzi do dwuznaczności, np. *muzyczka* to ‚nastrojowa, przyjemna muzyka’ i ‚kobieta muzyk’⁴¹. Sam sufiks nie wprowadza dodatkowego znaczenia pejoratywnego – przywodzi na myśl poufałe, zgrubione i zdrobnione imiona żeńskie, np. *Anka*, *Grażynka*. Derywat *januszka* oznacza więc ‚kobiecy odpowiednik *janusza*’ czy ‚kobietę zachowującą się jak *janusz*’, np. *w każdym przedziale wiekowym trafiła mi się taka „Januszka biznesu”* (*youtubersi.pl*).

Kolejny formant *-yca||-ica* najczęściej jest powiązany z nazwami męskimi z sufiksem *-nik*, *-ec*, *-en/-eń* (np. *zakonnik* → *zakonnica*) oprócz tego tworzy feminatywy (np. *wilczyca*) oraz nazwy nosicieli cech o negatywnym zabarwieniu emocjonalnym (np. *bezbożnica*)⁴². Wyrazy tworzone za pomocą tego sufiksu często określają zjawiska charakteryzujące się obecnością cechy, w tym również nazwy chorób, np. *łuszczycyca*. Przyrostek ten – jak pisze Halina Mieczkowska – nie tworzy już nowych formacji, a istniejące są wypierane z języka i zastępowane innymi albo funkcjonują

⁴⁰ A. Sitarski, *Internacjonalizacja w zakresie polskiej i rosyjskiej terminologii językoznawczej*, „Studia Rossica Posnaniensia” nr 22, 1991, s. 176.

⁴¹ E. Klčová, *Feminatywa we współczesnym języku polskim i słowackim w ujęciu porównawczym*, Brno 2009, s. 41 [praca licencjacka pod kierunkiem R. Madeckiego]. Do pobrania z: https://is.muni.cz/th/180667/ff_b/

⁴² *Ibidem*, s. 41–42.

jako przestarzałe czy nacechowane⁴³. *Januszycy* będzie więc oznaczać ‘kobiecy odpowiednik *janusza*’, jednak sufiks *-ica* wprowadza dodatkowe nacechowanie negatywne. Sam fakt, że formy tego typu wychodzą z użycia, podkreśla cechę zacofania zawartą już w znaczeniu leksemu *janusz*, dodatkowo może wprowadzać konotacje z brzydotą (*potworzyca*), np. *stara pani, no typowa januszycyca wąż ktorego pozazdrościć, szary beret i plaszcz z 9 wojny światowej (wyznajemy.pl)*.

C. Miejsca

Osobną kategorią derywatów utworzonych od leksemu *janusz* są miejsca. Jak pisze Irena Masojć, charakterystycznymi sufiksami są: *-nia* (*-arnia*, *-alnia*, *-ownia*) oraz *-isko* (*-owisko*). Sufiks *-arnia* specjalizuje się w tworzeniu nazw miejsc, w których się coś wytwarza lub sprzedaje, np. *olejarnia*, a także nazw pomieszczeń do hodowli zwierząt, roślin czy przechowywania rzeczy⁴⁴: *palmiarnia*. Niekiedy także przyrostek ten służy do określania grup, np. *dzieciarnia* ‘grupa dzieci’. *Januszarnia* może więc oznaczać ‘dużą grupę *januszy*, ich zgromadzenie’, np. *wole wierzyć tej instytucji niż januszarni biznesu z wykopu (wykop.pl)*, lub ‘miejsce występowania *januszy* (zwłaszcza w odniesieniu do sektorów na stadionach)’, np. *januszarnia co używa flagi z godłem, albo nadziubdzia tam jakiś napisów... (kwejk.pl)*. Derywat ten może także nawiązywać swoją budową do wyrazu *wylęgarnia* ‘środowiska, w którym coś bierze swój początek’, używanego zarówno w kontekście pozytywnym, jak i negatywnym (*wylęgarnia talentów* a *wylęgarnia kiczu*). Jeżeli użycie nie wskazuje na dużą liczbę osób, ale stanowi jedynie synonim dla *januszy* lub *januszostwa*, to końcówka *-arnia* związana z pomieszczeniami może także wyrażać chęć odcięcia się od tej grupy/ zjawiska, ukazywać odrębność tej grupy albo być jedynie wyrazem ekspresji: *Trzeba minimum kultury znac zeby wiedziec smyku, nie dla januszarni (joemonster.org)*.

Formant *-ownia* także jest neutralnym elementem licznych nazw miejsc i pomieszczeń, np. *siłownia*. Przykładem zastosowania wyrazu *januszownia* jest: *Wedug mnie januszownia, siedziba w zapyzonym mieszkaniu (4programmers.ne)* – tego typu użycia dotyczą pomieszczeń związanych z *januszem* lub jego działalnością. Jednak nie we wszystkich przykładach jest to czytelne: *W poniedziałek to będziemy w czarnej d...e jak ruszy cała januszownia z siołczkami (trojmiasto.pl)* – wyraz ten wyraźnie miał być synonimiczny dla *januszy* lub *januszostwa*. Możliwe, że ekspresywnie sufiks *-(ow)nia* miał podkreślić ścisk, tłok, dużą liczbę, nawiązując do wyrazów takich, jak: *owczarnia, graciarnia, złomownia*.

Sufiks *-isko* (*-owisko*, *-nisko*) – w odróżnieniu od *-nia* (*-arnia*, *-ownia*) – tworzy nazwy miejsc, w których coś występuje lub wykonuje się jakąś czynność⁴⁵, np. *rżysko*. Derywat *januszowisko* określa ‘*januszy* na określonym terenie (m.in. plaży)’,

⁴³ H. Mieczkowska, *Rozwój kategorii żeńskich nazw osobowych w języku polskim i słowackim mających swoje odpowiedniki w rodzaju męskim* [w:] *Studia linguistica Polono-Slovaca*, red. K. Rymut, t. 1, Wrocław–Warszawa–Kraków 1988, s. 73.

⁴⁴ *Nazwy miejsc*, [w:] I. Masojć, *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Słotwórstwo rzeczowników. Skrypt dla studentów*, Wilno 2015, s. 46–47.

⁴⁵ *Ibidem*, s. 47.

np. *obserwujecie Januszowisko jak obserwowalibyście małpy w zoo (aleksandrasarna.blogspot.com)*. Może także wskazywać na ‘dużą liczbę występowania *januszy*’ (niekoniecznie musi chodzić o konkretny teren): *Ale januszowisko. Dobrze, że nie jeżdżę nad Polskie morze (wykop.pl)*.

Jak pisze Krystyna Waszakowa, złożenia z członem *-land(ia)* są wzorowane na takich nazwach własnych, jak: *Grenlandia, Disneyland*, np. *ciucholand(ia)*⁴⁶, a także okazjonalne formy ekspresywne tworzone m.in. od nazwisk polityków: *trumpoland(ia)*. Derywat *januszoland(ia)* – z interfiksem *-o-* – jawi się jako ‘miejsce występowania *januszy*, ich kraj (Polska) bądź raj’, np. *Chorwacja staje się istna Januszolandia... (fly4free.pl)*.

D. Zaburzenia

W zebranych materiale udało się także wyodrębnić dwa złożenia dotyczące zaburzeń związanych ze zjawiskiem *januszy* – *januszomanię* oraz *januszofobię*, utworzone analogicznie do *januszolandii*. Jak pisze Donata Ochmann, w ostatnim 50-leciu zauważalny jest wzrost liczby wyrazów złożonych jednostronnie motywowanych – m.in. z członami *-mania* i *-fobia*⁴⁷. *Temat słowotwórczy -mania* często tworzy nazwy schorzeń lub zaburzeń (np. *lekomania*) i oznacza najczęściej ‘szaleństwo na punkcie czegoś, uzależnienie od czegoś, zupełny bezkrytycyzm wobec czegoś’, np. *galomania*. Analogicznie tworzone są wyrazy pochodne od nazwisk i pseudonimów osób znanych, m.in. *malyszomania*, które mają wydźwięk pozytywny, określają ogromną popularność sportowca oraz uznanie dla niego. Przykładem użycia formy *januszomania* jest fragment: *idz ty sie [...] januszomania ci sie wlaczyła i cie przesladuje juz od bardzo dlugiego czasu. [...] nic nie pomoze twoje gadanie, tłumaczenie i narzekanie. Janusze i tak zaleja ten kraj (leeds-manchester.pl)* i oznacza ‘żarliwą walkę z *januszami*’, ‘nieustanne wyszukiwanie oznak *januszostwa*’.

Bardzo podobnie jest z tematem słowotwórczym *-fobia*, który tworzy nazwy chorobliwych lęków przed czymś, np. *homofobia*, a także tworzone na ten wzór okazjonalizmy typu: *glutenofobia. Januszofobia* oznaczać więc będzie ‘strach przed *januszami*, ich obecnością, zachowaniem się jak *janusz*’: *pomysł zakończenia tematu Januszy - jak najbardziej chwalebny - juz zaczynala mnie ta „januszofobia” wkurzac :-> (leeds-manchester.pl)*. Por. *januszoza*.

Niekiedy jednak nowy sufiks nie ma wcale wprowadzać nowego znaczenia – co już pokazały wcześniejsze przykłady, lecz jedynie wprowadza ekspresję, wzmocnienie czy element zaskoczenia. Czasem także formanty wprowadzane są jedynie dla rymu lub ułatwienia zestawienia leksemu *janusz* z innym, co daje efekt dopasowania, jednoznaczności obydwu wyrazów, np. *januszaki cebulaki (epoznan.pl)*, *poland januszoland (picbear.com)*, *amatorszczyzna-januszyczna (skyscrapercity.com)*.

⁴⁶ K. Waszakowa, *O derywatach analogicznych i słowotwórstwie analogicznym*, s. 3 [online], 20 lipca 2011 (data dostępu: 25 stycznia 2018). Dostępny na portalu Uniwersytetu Warszawskiego: <https://portal.uw.edu.pl/documents/9763960/10288234/waszak2.pdf>

⁴⁷ D. Ochmann, *Nowe wyrazy złożone o podstawie zdezintegrowanej w języku polskim*, Kraków 2004, s. 38.

Kolokacje

Wykształciły się także utrwalone połączenia wyrazowe zawierające leksem *janusz*, a jak podkreśla Anna Duszak:

Wybory strategii komunikacyjnych sterowane są przez systemy wartości pozajęzykowych, kulturowych i społecznych, preferowanych w ramach danej społeczności językowej. Wartości te, powielane w schematach zachowań komunikacyjnych, kształtują oczekiwania komunikacyjne – tworzą i gruntują określone postawy względem tekstów oraz względem partnerów komunikacji⁴⁸.

Najpopularniejszym stałym wyrażeniem jest konstrukcja: *janusze(e)* [czegoś], np. *janusz biznesu, janusz tatuażu, janusze tuningu, janusze internetów*. Drugi człon stanowi rzeczownik w dopełniaczu, zazwyczaj w liczbie pojedynczej, np. *Gdybyśmy byli januszami marketingu, to powiedzielibyśmy Wam, żebyście poczuli do niego miętę, ale ze zwykłego poczucia ludzkiej godności, zostawimy Was z tą decyzją samych (stonerchef.pl)* – na temat miętowo-czekoladowego milkshake’a. Znaczenie tego zwrotu to ‘antyeksperci w czymś’ (wyraźny antonim do *mistrzowie czegoś/ w czymś*, np. *mistrz słowa*). Często sformułowanie to jest zakończone także wyrazem (*kontr*) *atakuję/ (kontr)atakuję*.

Uwagę zwraca liczba mnoga: *janusze*, nie zaś: *januszowie*. Imię *Janusz* ma dwie formy liczby mnogiej – podstawową, nienacechowaną *Januszowie*, a także naznaczoną potocznością – *Janusze*. Przy eponimie – wyrazie pospolitym – zmienia się jednak wydźwięk tej drugiej formy, gdyż sufix *-owie* jest traktowany jako godnościowy (por. *profesorowie, generałowie* a *profesor(z)y, generały*), jednak zastosowanie formy *janusze* sprawia, że liczba mnoga odbierana jest jako deprecjatywna – określenie lekceważące, pogardliwe w stosunku do denotatów tej nazwy. Często nawet nie pisze się *ci janusze*, ale *te janusze*, co jeszcze bardziej intensyfikuje pejoratywność poprzez zmianę rodzaju męskoosobowego na niemęskoosobowy. Wpisanie pierwszej frazy w wyszukiwarce *Google* daje ok. 1230 wyników, natomiast *te janusze* występują ok. 11 100. Por. *ale mnie wku*wiają ci janusze, co piszą o tym zdjęciu Hannawalda ze Stochem: Hold pruski (wykop.pl)* a *Wystarczy spojrzeć jak jeżdżą te janusze po siedlcach (tygodniksiedlecki.com)*.

Charakterystyczne są również wyrażenia zawierające wyrazy: *typowy, jakiś, taki, tak zwany (tzw.)*, które mają dookreślać typ człowieka, np. *Wielu się śmieje z typowych Januszy (kwejk.pl); ceny ustala jakiś Janusz biznesu (wizaz.pl); Przychodzi taki Janusz i chce być śmieszny (wykop.pl); Phoenixpl to tak zwany Janusz Gamingu (gram.pl)*. Por. *januszowy, januszoid*. Szczególnie w memach popularne są zestawienia typu *janusz* i nazwa zawodu lub stanowisko, np. *janusz handlarz, janusz kierownik, janusz mechanik, janusz hydraulik, janusz rolnik*, co ma zazwyczaj oznaczać cwaniaczka, który sądzi, że jest sprytny, ale jego klient wyczuwa już oszustwo.

Najczęstszy kontekst, występujący na stronach informacyjnych przeszukiwanych przez wyszukiwarke *monco.frazeo.pl*, uzyskany na podstawie 1000 unikatowych wy-

⁴⁸ A. Duszak, *Tekst, dyskurs, komunikacja międzyludzka*, Warszawa 1998, s. 242–243.

ników dla wyrażenia *janusze* + rzeczownik w dopełniaczu⁴⁹. Poniżej podsumowano otrzymane wyniki. Wśród 10 najczęstszych kontekstów dla sformułowania „*janusze* i dopełnienie” zdecydowaną przewagę ma użycie związku *janusze biznesu* i stanowi ono 29,53% (57 wystąpień) ze wszystkich dziesięciu najczęstszych wyników, zaraz za nimi plasują się *janusze tuningu* – 20,73% (40 wystąpień) oraz *janusze tatuażu* – 12,95% (25 wystąpień). Zdecydowana większość wyników dotyczy *januszy* jako cwaniaków/ignorantów (*janusze biznesu, tuningu, tatuażu, marketingu, projektowania, budownictwa, parkowania, siłowni*) – aż 91,7% (177 wystąpień), a pozostałe dotyczą działalności *janusza* jako kibica (*janusze siatkówki*) oraz podkreślają kulturą przepaść między Polakami a innymi narodami Europy (*janusze europy*) – po 4,15% (po 8 wystąpień).

1. Udało się odszukać 28 różnych użyć, które wystąpiły przynajmniej 2 razy – łącznie tabela dotyczy 256 unikatowych użyć, które są związane z: biznesem (73): *janusze biznesu* (57), *marketingu* (16);
2. motoryzacją (54): *janusze tun(n)ingu* (43), *parkowania* (9), *transportu* (2);
3. grafiką (30): *janusze tatuażu* (25), *photoshopa* (5);
4. sportem i rywalizacją (29): *janusze siłowni* (9), *siatkówki* (8), *basketu* (6), *futbolu* (4), *konkursów* (2);
5. budownictwem (26): *janusze projektowania* (11), *budownictwa* (10), *architektury* (3), *remontowania* (2);
6. komunikacją (14): *janusze tintera* (7), *podrywu* (5), *argumentacji* (2);
7. wakacjami (12): *janusze grillowania* (5), *parawanów* (5), *plaży* (2);
8. polityką/kulturą (10): *europy* (8), *polityki* (2);
9. sprawami kryminalnymi (8): *kradzieży* (3), *kryminału* (3), *wywiadu* (2).

Zdecydowana większość użyć dotyczy działalności zawodowej *januszy* (*biznes, marketing, tun(n)ing, transport, tatuaż, photoshop, projektowanie, budownictwo, architektura, remontowanie*), a także ich czasu wolnego (*siłownia, siatkówka, basket, futbol, konkursy, tinder, podryw, argumentacja, grillowania, parawanów, plaży*) i jeden życia codziennego (*parkowanie*). Dwa mają związek z błędami podczas włamań (*kradzież, kryminał*) oraz z działaniami polskich polityków i służb (*polityka, wywiad*) i – ostatni – prezentowaniem się Polaków na arenie międzynarodowej (*europa*).

Tygodniowe częstości występowania dla kontekstu: *janusz* + dopełniacz w serwisach informacyjnych analizowanych przez *monco.frazeo.pl* z ostatnich 12 miesięcy pokazują, że w ostatnim roku w serwisach informacyjnych regularnie pojawiała się wyrażenie *janusze* (*czegoś*), ale widoczny jest spadek pod koniec roku, natomiast w grudniu 2017 i na początku stycznia 2018 nie zarejestrowano żadnych użyć. Najwięcej użyć – 10 – zarejestrowano 16 września 2017, a także 6 maja oraz 2 i 23 września 2017 – po 6 użyć. Nie miało to jednak związku z omawianymi wydarzenia-

⁴⁹ Dokładne kryteria wyszukiwania dla wyrazów w dopełniaczu występujących po wyrazie *janusz* z jednoczesnym usunięciem błędnych wyników to: *janusze <tag=. *gen. *>|!zemke|!świę tujq|!z|!od|!sq|!0|!1|!5|!3|!4|!7|!15|!będq|!polskiej*, zaznaczono także, że kolejność jest ważna – stała, a odległość wynosi 0 – znalezione konteksty nie były od siebie oddzielone innymi wyrazami)

mi – raczej miało związek z modami, np. 16 września 2017 pojawiały się artykuły i komentarze o *januszach projektowania*.

Narzędzie *monco.frazeo.pl* pozwala także wskazać dziesięć największych serwisów internetowych, w których pojawiały się te sformułowania. Pierwsze miejsce zajął portal *naszemiasto.pl* – 32,91% (78 wystąpień), drugie – *pomorska.pl* – 21,94% (52 wystąpień), trzecie – *ikamien.pl* – 16,03% (38 wystąpień). W większości były to portale dotyczące informacji ogólnopolskich lub regionalnych (*naszemiasto.pl*, także jej lokalne subdomeny *pomorska.pl*, *ikamien.pl*), portal *dziennik.pl* – wiadomości z kraju i świata, *polskatimes.pl* oraz regionalnej gazety *dziennikzachodni.pl*, ale także 4,22% (10 wystąpień) pojawiło się na portalu o tematyce sportowej *Weszło – weszło.pl*. Co ciekawe, sformułowania te prawie wcale nie pojawiały się na portalach, które często informują o nowinkach i modach internetowych, np. portale plotkarskie (np. *kozaczek.pl*), portale kobiece (np. *polki.pl*), blogi (np. *spidersweb.pl*), strony satyryczno-humorystyczne (np. *joemonster.org*), popularne serwisy informacyjno-rozrywkowe (np. *onet.pl*), które również są przeszukiwane przez *monco.frazeo.pl*. Nieobecność lub niewielka obecność tematyki *januszy* na tych portalach może być pozorna – często komunikuje się o nich za pomocą nieprzeszukiwalnych obrazków i memów, natomiast na portalach stron informacyjnych informacje te mogły się pojawiać m.in. dlatego że głośno było w mediach o pojawieniu się w internetowej wersji *Słownika języka polskiego PWN* definicji *janusza*⁵⁰.

Podsumowanie wyników badań

Leksem *janusz* od roku 2008 do początku roku 2018 wydaje się stabilny ekspresywnie, choć poszerzało się jego znaczenie i udało się wyodrębnić jego trzy podstawowe znaczenia: *niedzielny kibic*, *ignorant/cwaniak*, *stereotypowy Polak*. Różnią się one jedynie delikatnie nacechowaniem, największe różnice stanowią cechy szczególne definiujące konkretne znaczenia. W każdym z tych znaczeń użycie leksemu *janusz* jest związane – z mniejszym bądź większym – nacechowaniem negatywnym. Towarzyszące mu emocje to *wstręt*, a niekiedy *pogarda*. Wyraz ten jest wartościowany negatywnie, cechują go cechy takie jak *nieużyteczność*, *niewiedza* i *błąd*, ale też – przez specjalizowanie się wyrazów i niestabilność definicji – *brzydota* oraz *krzywda*.

W wielu wypowiedziach można znaleźć znaczenie żartobliwe lub neutralne i nie jest to tylko sposób ukazania dystansu wobec siebie – por. *jaki ze mnie Janusz* (*sadistic.pl*) jest używane analogicznie do: *jaki ze mnie głupek*. Jak pokazały przykłady z materiału badawczego, wyraz *janusz* może oznaczać także w wyrażeniach żartobliwych m.in. sprzedawcę, właściciela firmy, a także osobę oszczędną.

Sufiksy tworzące derywaty od leksemu *janusz* można podzielić na trzy grupy – całkowicie neutralne, z odcieniem żartobliwości, zawsze nacechowane, a także –

⁵⁰ Zob. *Janusz/janusz*, Galeria *Młodzieżowe słowo roku 2016*, *SJP.PWN* [online], 2017 (data dostępu: 25 stycznia 2018). Dostępny w: <https://sjp.pwn.pl/ciekawostki/haslo/Janusz-janusz;5899758.html>

zależne od sugerowanego przez kontekst pochodzenia formantu. Do pierwszej grupy można zaliczyć sufiksy takie, jak: *wy-*, *-owy/-owa*, *-anie*, *-acja*, *z-*, *de-*, *-stwo*, *-ka*, *-nia*, *-isko*. Odcień żartobliwości nadają niektóre sufiksy obce, zwłaszcza *-ing* i *-oid*. Silne nacechowanie emocjonalne niemal bezwyjątkowo wprowadzają sufiksy *-yzm* (nacechowanie związane jest tu z kontrastem podstawy z naukowym brzmieniem przyrostka, przywodzącym na myśl doktrynę, teorię, kierunek artystyczny, termin medyczny), *-qtko*, *-ek* (końcówki charakterystyczne dla deminutiwów, a występujące w funkcji ekspresywnej); *-yca* (nacechowany dawnością, wprowadza także negatywne zabarwienie emocjonalne lub konotacje z brzydotą, chorobą), a także *-mania* i *-fobia* (nacechowane jako nazwy zaburzeń).

W zależności od sugerowanego przez kontekst pochodzenia sufiksu różnie można interpretować następujące formanty: *-land(ia)* (neutralnie odbierany jako ‘miejsce występowania *januszy*’, żartobliwie przy skojarzeniach z Disneylandem, negatywne w kontekście analogicznym do: *kaczolandu*); *-ować* (neutralny jak w: *kozłować* i *wujkować – pot.* ‘nazywać kogoś jakoś, często wielokrotnie’, nacechowany jak w: *matkować*, *szefować – pot.* ‘zachowywać się w sposób irytujący, udając kogoś’); *-yć* (neutralnie jak w: *gospodarzyć*, nacechowane jak w: *gwiazdorzyć*, – ‘nadawać/reprezentować cechy, zachowywać się w jakiś sposób’ lub jak w: *niemczyć* – ‘nadawać/narzucac cechy’, a także jak w: *skąpić* lub *pot. żydzić*); *-owaty* (neutralny jak w: *myszowaty* lub nacechowany jak w: *bondowaty* – ‘coś jest za mało lub za bardzo podobne do czegoś’); *-ada* (neutralny jako: ‘ impreza z dużą obecnością *januszy*’ lub nacechowany jak *żenada*, *blazenada*); *-arnia* (nie-nacechowane jako ‘nazwa miejsca’ lub wyrażenie chęci odcięcia się od zjawiska, ukazywanie odrębności tej grupy).

Nacechowanie często można odczytać z kontekstu (np. *januszyć* ‘skąpić, żydzić’; *wyjanuszować (sobie) kogoś/coś* ‘wykorzystać kogoś, wykombinować/zaplanować sobie coś, oszukać kogoś), czasem pochodzenie zastosowanego formantu podane jest wprost – jako rym, efekt dopasowania, jednoznaczności obydwu wyrazów, np. *januszaki cebulaki*, *poland januszoland*, *amatorszczyzna-januszyczna*. Przyrostki więc nie muszą wnosić dodatkowych znaczeń, a jedynie wprowadzać ekspresję, wzmocnienie, element zaskoczenia doбором słów, odświeżenie brzmienia popularnego leksemu (gdyż wielokrotnie powtarzany zatracił już cechę interesującej nowości i spowszedniał), sprawienie przyjemności czytającym, podjęcie atrakcyjnej gry słownej, a niekiedy także przekonanie do własnych racji. Takie neologizmy także pozwalają internautom zaistnieć, wyróżnić się wśród natłoku innych informacji. Jak wynika z raportu Instytutu Monitorowania Mediów pt. *Polacy lubią klawe słowa!*:

; zob. przykładowe informacje prasowe: PWN definiuje „Janusze”, „Sebixy”, „Grażyny” i wiele innych. *To trzeba przeczytać!* [online], 8 maja 2017 (data dostępu: 25 stycznia 2018). Dostępny w: <https://www.wprost.pl/light/10053755/PWN-definiuje-Janusze-Sebixy-Grazyny-i-wiele-innych-To-trzeba-przeczytac.html>; P. Terlecki, „Janusze”, „Grażyny” i „Sebixy”. *Eksperci PWN tłumaczą, kim są typowi Polacy* [online], 8 maja 2017 (data dostępu: 25 stycznia 2018). Dostępny w: <http://pikio.pl/janusze-grazyny-i-sebixy-eksperci-pwn-tlumacza-kim-sa-typowi-polacy/>

poprzez używanie słów nieoczywistych internauci w social media chcą wykazać się elokwencją, nadać wypowiedzi żartobliwy bądź przesadnie wytwory ton, czy też ironicznie podkreślić swój silny emocjonalny związek z danym problemem⁵¹.

Podobnie jest też w przykładach: *januszowaty* ‘chamski, prostacki’, *januszoid*, *januszoz* ‘janusz’.

Derywaty leksemu *janusz* wskazują często na pojedyncze cechy przypisywane *januszom*, z których najbardziej popularne wydają się te, które są związane z drugim znaczeniem – *ignorantem-cwaniakiem*. Są to głównie: ignorancja, chęć oszustwa, chęć wykorzystania kogoś, poleganie na swoim sprycie czy przebiegłości, skąpstwo/oszczędzanie. Często były także derywaty, które oddawały ogół cech związanych z *januszem*.

Uwzględnienie szerszego kontekstu – przekroju historycznego antroponimu *Janusz* – pozwala stwierdzić, że takie losy tego wyrazu wydają się naturalną kolejną rzeczą zarówno w zakresie socjologicznego funkcjonowania imion, jak i na poziomie kulturowego znaczenia tego imienia. W pierwszym przypadku początkowo cieszące się uznaniem i popularnością imię przez zbyt duże rozpowszechnienie zaczyna tracić na popularności, a następnie ulega degradacji. W drugim – konotacje imienia *Jaś* z głupotą i pechem, a także istnienie figury statystycznego Jana Kowalskiego, symbolizującego średnią krajową, doprowadziły do wytworzenia się powiązanej brzmieniowo i etymologicznie nazwy, która łączy te cechy – tzn. stereotypy dotyczące przeciętnego Polaka.

Jak pokazały badania kontekstu, zdecydowana większość wyników dotyczy *januszy* i ich działalności jako cwaniaków/ignorantów (np. *janusze biznesu*, *tuningu*, *tatażu*), a pozostałe dotyczą działalności *janusza* jako kibica (*janusze siatkówki*) lub podkreślają kulturową przepaść między Polakami a innymi narodami Europy (*janusze europy*). Udało się ustalić, że wyraz ten najczęściej jest związany z tematyką: biznesową, motoryzacyjną, graficzną, sportową i rekreacyjną, usług budowlanych, komunikacyjną (relacjami społecznymi), polityczną i kulturową, a także kryminalną. Zdecydowana większość kontekstów dotyczy działalności zawodowej *januszy* oraz ich czasu wolnego.

Zakończenie

Wracając do słów Kazimierza Ożoga, należy zastanowić się nad tym, jakie tendencje wpłynęły na powstanie leksemu *janusz*, gdyż – jak zaznacza Tadeusz Piotrowski:

Opis słownictwa od strony znaczeniowej jest niejako też opisem kultury, ponieważ słownictwo można traktować jako zbiór znaków odnoszących się do tych aspektów kultury, które dana społeczność traktuje jako stabilne i ważne dla jej funkcjonowania⁵².

⁵¹ Instytut Monitorowania Mediów, *Polacy lubią klawe słowa!* [online], 16 lutego 2015 (data dostępu: 25 stycznia 2018). Dostępny w: https://www.imm.com.pl/dla_mediow%23/detail-s/11b0e15c16574613e05de5e326cfe72d

⁵² T. Piotrowski, *Słowniki języka polskiego*, [w:] *Współczesny język polski*, red. J. Bartmiński, Lublin 2012, wyd. 4, s. 602.

Złożyć mogło się na to kilka czynników: po pierwsze – tzw. fala hejtu. Wypisywanie agresywnych komentarzy w internecie to niestety norma, a wyraz *janusz* często pojawia się na stronach, które określane są jako polskie siedliska hejtu, czyli np. *sadistic.pl*, *wykop.pl*. Drugą przyczyną może być moda na stosowanie wyrazów retro, która co jakiś czas przywraca kolejne wyrazy w starych lub odnowionych znaczeniach, np. *klawo*, *zacnie*, gdyż imiona symbolizujące typowych Polaków w średnim wieku – *Janusz* oraz *Grażyna* – brzmią szlachetnie, a także są nacechowane zarówno historycznie, jaki i literacko. Trzecim źródłem, które mogło przyczynić się do powstania wyrazu *janusz*, jest popularność subkultury hipsterów. Wyznacznikiem ich stylu jest odcięcie się od tzw. mainstreamu, pojmowanego jako wszystko, co jest tradycyjne, popularne, ogólnodostępne, zrozumiałe, lubiane i akceptowane przez masy. Czwartą przyczyną jest odzwierciedlenie – w przerysowanej formie – zastanej rzeczywistości. Trudno nie dostrzec w codziennych sytuacjach zauważalnych różnic czy konfliktów między telewizyjnym pokoleniem rodziców czy dziadków, ludzi pamiętających PRL a internetowym, konsumpcyjnym pokoleniem dzieci z czasu kapitalizmu. Może to mieć także związek z istnieniem folkloru polskiego i miejskiego, którego Polacy niekiedy wstydzą się, ośmieszają go, przyrównując do obcych – w swoim mniemaniu lepszych, nowocześniejszych, bardziej cywilizowanych i postępowych – kultur. Wreszcie: jest to sposób na oswojenie, przewyciężenie humorem stereotypów związanych z Polakami. Jak pisze Iga Ranoszek jest to:

rodzajem samobiczowania się z jednej strony, a usprawiedliwiania się, że *oni to nie my* – z drugiej. Choć bardzo pragniemy odseparować się od tych, których uważamy za gorszych, chcemy sprawiać wrażenie kulturalnych, w głębi świadomości każdy z nas zdaje sobie sprawę, że istnieje w nas mniejszy bądź większy *Janusz*. Ale w związku z tym, że zaakceptowanie tych cech jest trudne, przenosimy je na *Janusza*, co pozwala osiągnąć oczyszczenie albo swoiste rozgrzeszenie – *katharsis*. Jeżeli dochodzi do sytuacji, w której Polacy na arenie międzynarodowej są ukazywani w złym świetle, nie odbieramy tego personalnie⁵³.

Polacy potrzebowali wyrazu, który pozwoli im się odciąć od Polaka-złodzieja, Polaka zmywającego naczyńia w Anglii czy Polaka, który na wakacjach zagranicznych przeklina i chodzi w białych skarpetkach do sandałów. To działa na zasadzie samo-usprawiedliwienia – można poczuć się lepiej, wyraźnie zaznaczając, że pewne cechy nie dotyczą wszystkich Polaków, ale tylko tych gorszego typu.

Bibliografia

Źródła definicji

SłowoSiec: plwordnet.pwr.wroc.pl
Słownik języka polskiego PWN: sjp.pwn.pl

⁵³ I. Ranoszek, *op. cit.*

Słownik Języka Polskiego: sjp.pl

Miejski słownik slangu i mowy potocznej. Slang młodzieżowy: miejski.pl

Obserwatorium Językowe Uniwersytetu Warszawskiego: nowewyrazy.uw.edu.pl

Forum Gier Online: gry-online.pl, *Kim jest Janusz?*, wrzesień 2012

Źródła przykładów podanych w pracy:

4programmers.ne	naszemiasto.pl
agumama.pl	nikotynamid.blogspot.com
aleksandrasarna.blogspot.com	pasazer.com
arkowcy.pl	picbear.com
braciasamcy.pl	piekielni.pl
dbase.tube	piwnakompania.wordpress.com
dziennik.pl	polskatimes.pl
dziennikzachodni.pl	pomorska.pl
epiotrkow.pl	psxextreme.info
epoznan.pl	pyrusy.pl
facebook.com/januszehotelarstwa	regiopraca.pl
facebook.com/MistycyzmPopkulturowy	sadistic.pl
fly4free.pl	shuttle.vichan.net
forum.pclab.pl	skyscrapercity.com
forum.worldoftanks.eu	specjalski.pl
forum.zambrow.org	stonerchef.pl
goingapp.pl	trojmiasto.pl
goldenline.pl	tygodniksiedlecki.com
gram.pl	weszlo.pl
ikamien.pl	wizaz.pl
joemonster.org	wlasnieno.blox.pl
kafeteria.pl	wyborcza.pl

Literatura przedmiotu

- Bank Imion* [online], 2012 [dostęp: 25 stycznia 2017]. Dostępny w: bankimion.pl
- Chajzer F., *Typowy Janusz zdefiniowany*, *Dzień Dobry TVN* [wideoreportaż online], 12 maja 2017 [dostęp: 25 stycznia 2018]. Dostępny: <https://dziendobry.tvn.pl/wideo-2064,n/chajzer-zbadal-zjawisko-januszostwa,231800.html>
- Cienkowski W.P., *Kalejdoskop językowy*, Warszawa 1967.
- Dereń B., *Pochodne nazw własnych w słowniku i w tekście*, Opole 2005.
- Doroszewicz K., *Psychologiczne aspekty imion ludzkich*, „Psychologia jakości życia”, t. 2, nr 1 2003.

- Duszek A., *Tekst, dyskurs, komunikacja międzyludzka*, Warszawa 1998.
- Forum portalu MoiKrewni.pl [online] 8 grudnia 2007 [dostęp: 25 stycznia 2018] <http://www.moikrewni.pl/forum/przeniesione-do-archiwum/mapa-nazwisk-t879.html>
- Frąckowiak M., *To my chuligani*, Głogów 2017.
- Grzenia J., *Słownik imion*, Warszawa 2006.
- Instytutu Monitorowania Mediów, *Polacy lubią klawe słowa!* [online], 16 lutego 2015 (data dostępu: 25 stycznia 2018). Dostępny w: https://www.imm.com.pl/dla_mediow%23/details/11b0e15c16574613e05de5e326cfe72d
- Jadacka H., *System słowotwórczy polszczyzny: 1945–2000*, Warszawa 2001.
- Język Polski – 25 lat po Przełomie*, red. D. Scheller-Boltz, Hildesheim 2014.
- Język. Rozumienie. Komunikacja*, red. M. Domaradzki, E. Kulczycki, M. Wendland, Poznań 2011.
- Kličová E., *Feminitywa we współczesnym języku polskim i słowackim w ujęciu porównawczym*, Brno 2009, s. 41 [praca licencjacka pod kierunkiem R. Madeckiego]. Do pobrania z: https://is.muni.cz/th/180667/ff_b/
- Kleszczowa K., *Staropolskie derywaty przymiotnikowe i ich perspektywiczna ewolucja*, Katowice 2003.
- Lechia Gdańsk – Lech Poznań, 8.11.2008*, Pyrus. *Niezależnym informator kiboli Lecha Poznań* [online], 9 listopada 2008 [data dostępu 25 stycznia 2018]. Dostępny w: <http://pyrusy.pl/relacje-z-meczow/lechia-gdansk-lech-poznan-8-11-2008/>
- Majdan K., *Janusz Ławrynowicz vel „Pan Andrzej”*. *Internet go zniszczył. Miał stan przedzawałowy i chodził do psychiatry* [online], 10 sierpnia 2012 [data dostępu: 25 stycznia 2018]. Dostępny: <http://natemat.pl/26741,janusz-lawrynowicz-vel-pan-andrzej-internet-go-zniszczyl-mial-stan-przedzawalowy-i-chodzil-do-psychiatry>
- Malinowski F. (użytkownik), komentarz pod tematem: *Lechia Gdańsk 0–3 Lech Poznań + „Janusze”* [online], 10 listopada 2008 [data dostępu: 25 stycznia 2018]. Dostępny w: https://www.goldenline.pl/grupy/Sport_i_rekreacja/lech-poznan/lechia-gdansk-0-3-lech-poznan-janusze,588926/
- Masojć I., *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Słowotwórstwo rzeczowników. Skrypt dla studentów*, Wilno 2015.
- MoiKrewni [online], 2011 [dostęp: 25 stycznia 2018]. Dostępny: <http://www.moikrewni.pl/mapa/kompletny/janusz.html>
- Monco PL – wyszukiwarka korpusowa: monco.frazeo.pl
- Ochmann D., *Nowe wyrazy złożone o podstawie zdeintegrowanej w języku polskim*, Kraków 2004.
- Plutchik E., *The emotions*, rev. ed., Lanham 1991.
- Polskie nazwy własne. Encyklopedia*, red. E. Rzetelska-Feleszko, Kraków 1998.
- Przemiany języka na tle przemian współczesnej kultury*, red. K. Ożóg, E. Oronowicz-Kida, Rzeszów 2006.
- Puzynina J., *Język wartości*, Warszawa 1992.
- Ranoszek I., *Czy w każdym z nas mieszka Janusz?*, [w:] „Wyjątek. Czasopismo Koła Młodych Językoznawców Uniwersytetu Szczecińskiego”, nr 6, 2015, s. 11.
- Sitarski A., *Internacjonalizacja w zakresie polskiej i rosyjskiej terminologii językoznawczej*, „Studia Rossica Posnaniensia” nr 22, 1991, s. 171–177.
- Skarżyński M., Mądela M., *Słowne nowinki: bilboardoza i szyldoza*, *Podglądanie języka*, Radio Kraków [audio], 28 stycznia 2015 [dostęp: 25 stycznia 2018]. Dostępne

- w: <http://www.radiokrakow.pl/audycje/podgladanie-jezyka/slowne-nowinki-bilboardoza-i-szyldoza/>
- Stefańczyk W.T., *Kategoria rodzaju i przypadku polskiego rzeczownika. Próba synchronicznej analizy morfologicznej*, Kraków 2007.
- Studia linguistica Polono-Slovaca*, red. K. Rymut, t. 1, Wrocław 1988.
- Tułowicka M., Markowski A., Pawelec R., *Nasz język współczesny*, Program II Polskiego Radia [audycja radiowa] 25 września 2015, godz. 13:00. Streszczenie [online], 25 września 2015 [dostęp: 25 stycznia 2018]: <https://www.polskieradio.pl/8/4804>
- Waszakowa K., *O derywatach analogicznych i słowotwórstwie analogicznym* [online], 20 lipca 2011 (data dostępu: 25 stycznia 2018). Dostępny na portalu Uniwersytetu Warszawskiego: <https://portal.uw.edu.pl/documents/9763960/10288234/waszak2.pdf>
- Woźniak I., Łoniewski K., Janiszewski B., *Kibicowski slang* [audycja radiowa]. Audycja dostępna [online], 13 czerwca 2012 [data dostępu: 25 stycznia 2018]: <https://www.polskieradio.pl/114/1985/Artykul/624791,Paz-czy-ultras-jakim-jestes-kibicem>
- Współczesny język polski*, red. J. Bartmiński, Lublin 2012, wyd. 4.

Słowa kluczowe

język potoczny, nacechowanie emocjonalne, stabilność ekspresywna, *janusz*, leksem, negatywne konotacje

Abstract

The expressive stability of the polish colloquial lexeme *janusz* and its derived formes

The goal of the paper is to evaluate the expressive stability of lexeme *janusz* in modern colloquial polish language. This main theme is enriched by some background: history of the lexeme *Janusz*, polish cultural factors and analysis of numerous derivates of the lexeme *janusz* and phrases containing this lexeme.

The evaluation of the expressive stability of lexeme consist in extracting out of similar dictionary definitions the characteristics elements which allow to find which elements are really similar. As a last step comparison of these elements based on: categories of values established by polish linguist Jadwiga Puzynina, degrees of emotional load and type of emotion contained in words in accordance with Robert Plutchik's pschoevolutionary theory of emotions.

Keywords

colloquial language, derivation, emotional load, emotions, expression stability, *janusz*, lexeme, negative connotation